

Araştırma Makalesi/ Research Article

Tuna Nehri Kıyısında Bir Kasaba: İsakçı'da Sultan Osman Han Vakfı

Filiz Yıldırım*

(ORCID: 0000-0002-6626-8531)

Makale Gönderim Tarihi

11.11.2021

Makale Kabul Tarihi

17.12.2021

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yıldırım, F., "Tuna Nehri Kıyısında Bir Kasaba: İsakçı'da Sultan Osman Han Vakfı", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı, (Aralık 2021): 286-325.

APA: Yıldırım, F. (2021). Tuna Nehri Kıyısında Bir Kasaba: İsakçı'da Sultan Osman Han Vakfı. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6 (Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı), Aralık 2021, 286-325.

Öz

Osmanlı şehir mimarisi, devletin zirvesi başta olmak üzere hanım sultanlar, paşalar, beyler, askeri ve zengin kesim tarafından oluşturulmuştur. Bu mimari; han, hamam, kervansaray, köprü, çeşme, imaret, cami, mescit, beden, kale vesaire gibi halka hizmet edecek yapılardan oluşmaktaydı. Vakıf statüsünde vücuda getirilen bu mekânsal yapıların varlıklarını devam ettirmeleri, kesintisiz akarlarla desteklenmelerine bağlıydı.

Bu araştırmada, Genç Osman'ın kısa saltanatı sürecinde Tuna Nehri kıyısına inşa ettirdiği vakfının tanıtımı yapılmıştır. Sultan Osman Han Evkafı içindeki en önemli yapı, şüphesiz kaledir. Tuna'nın kuzeyinden gelebilecek saldırılara karşılık veren bu askeri üs, aynı zamanda

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, fyildirim@firat.edu.tr.
Assist. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Turkey.

Dobruca'nın savunulmasını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı kültüründe ibadet mekânı özelliğinin yanında bir sosyalleşme aracı olan cami de bulunmaktadır. Türk kültürünün önemli yapılarından olan hamam ve eğitim konusunda bilgi veren bir mektebin varlığı bilirse de daha ziyade kale ve cami üzerinde durulmuştur. Temeline arşiv kaynakları konularak hazırlanan bu çalışma ile vakfın kurulduğu coğrafya, çalışanları ve sosyo-ekonomik boyutu irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sultan Osman Han, Tuna Nehri, İsakçı, Vakıf.

A Town By The Danube River: The Sultan Osman Han Foundation In İsakçı

Abstract

The Ottoman city architecture was created by sultans, pashas, gentlemen, military and wealthy people, and especially, by the top governmental personnel. This architecture consisted of structures that served the public such as inns, baths, caravanserais, bridges, fountains, soup kitchens, mosques, masjids, walls, castles, etc. The maintenance of these spatial structures, which were created with the status of foundations, depended on the support with uninterrupted revenue.

In this study, the foundation that was built on the banks of the Danube River during the short reign of Osman II was introduced. The most important building in the Sultan Osman Han Foundation is undoubtedly the castle. This military base, which encountered attacks from the north of the Danube River, also facilitates the defense of Dobruja. Nevertheless, there is also a mosque, which is a socialization area in Ottoman culture besides its quality of being a place of worship. Although the presence of the bathhouse, which is one of the most important structures of Turkish architecture, and the school, which provides information about education, are known, the castle and the mosque were emphasized more. With this study, which was prepared based on the archival sources, the geography, employees, and socio-economic dimension of the foundation were investigated.

Keywords: Sultan Osman Han, The Danube River, İsakçı, Foundation.

Giriş

Sultan II. Osman ve Hotin Seferi

Osmanlı Devleti'nin on altıncı sultanı olan II. Osman (1618-1622), Sultan I. Ahmed'in (1603-1617) oğludur. Babasının vefatından sonra tahta çıkacak durumdaki büyük şehzade olmasına rağmen, amcası I. Mustafa Osmanlı saltanat tahtına oturtuldu. Ancak bir müddet sonra akli melekelerinin yetersizliğinden dolayı I. Mustafa hal edildi ve henüz 14 yaşında olan Osman, padişah oldu.

Tahta geçtiği sırada devam eden Osmanlı-İran savaşı, yapılan Serav Antlaşması ile sonuçlanmış ve bir barış ortamı sağlanmıştı. Kısa süren saltanatında devlet kadrolarında yaptığı değişiklikler ve askerinin intizamını sağlamaya yönelik faaliyetleri, huzursuz bir ortamın doğmasına sebep olmuştu. Genç sultan, iç dinamiklerin kontrolünü elde tutmak için yönünü Batı'ya çevirip, Lehistan üzerine sefere çıkma kararı aldı. Aslında bu sefer için uygun bir ortamın oluştuğunu da söylemek mümkündür. Zira Tuna Nehri'nin her iki yakasında bulunan Osmanlı yerleşkeleri, zaman zaman Tuna'nın kuzeyindeki *Kazaklar* -sonraki

süreçte *Tatar ve Nogaylar*¹- tarafından baskınlara maruz kalmaktaydı². Hatta Eflak ve Boğdan beyleri de fırsat buldukça Tuna'yı geçerek Dobruca'ya saldırmaktaydılar³. Tuna Nehri, her ne kadar kuzeyden gelebilecek saldırılara karşı doğal bir set oluştursa da bazı zamanlar bu nehrin Eflak, Boğdan ya da diğer halkların hücumlarını engelleyemediği vakidir.

Genç Sultan, Osmanlı'nın Tuna ve Karadeniz sahillerine kadar sokulup taşkınlık çıkararak ve sahil emniyetine zarar veren Kazakların bu hareketlerinin sebebi olarak Lehlileri görmekte ve düzenlemek istediği bir seferle onları cezalandırma niyetindeydi. Öyle ki İskender Paşa'nın Turla (Dinyester) Suyu yakınlarında, Leh kuvvetlerini yenilgiye uğratmasını bir fırsat ve seferi kolaylaştırıcı sebep olarak görüyordu. O sırada Avrupa'da devam eden 30 Yıl Savaşları (1618-1648) da başka bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Zira Habsburg-Osmanlı barışı sürerken, Budin Beylerbeyi'nin Vaç Kalesi'ni alması ve Habsburg tarafından olaya müdahale edilmemesi, genç sultanı savaşa daha da hazır hale getirmişti.

¹ Osmanlı Devleti, Karadeniz egemenliğini önemsemiş ve denizin kıyı güvenliği için bu bölgeyle yakından ilgilenmeye başlamıştır. Eflak ve Boğdan voyvodaları ve Kırım Hanlığı'nı kontrol altında tutmak isteyen Osmanlı; Lehistan ve Kazaklara karşı bölgedeki askeri varlığını güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. Aynı zamanda ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için kuzey steplerine açılan yol üzerindeki bölgelerde de nüfuzunu yaydı. Henüz 16. yüzyılın ortalarından itibaren, Tuna ve Kuzeybatı Karadeniz havzasındaki hakimiyetini güçlendirmek için bu kesimlere çeşitli Tatar kabileleri yerleştirmeye, iskanı teşvik etmeye ve yeni iskân merkezleri kurmaya çalıştı. Bu bağlamda Bucak bölgesi Tatar grupları ile iskân edilmiştir. 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Lehistan'a ve Kazaklara yönelik askeri hareketler, bu bölgenin önemini daha da arttırdı. Ancak bu bölgeye yerleştirilen Tatar ve Nogay kabileleri, tabiiyetinde buldukları Kırım hanları ile geçinemedikleri gibi kanlı savaşlara da sebep oldular. Daha sonraları Leh ve Kazaklar tarafından sıkıştırılan diğer bir kısım Nogay kabilelerinin bölgeye gelmeleri yeni karışıklıklara yol açtı. Feridun Emecen, "Halil Paşa Yurdu", *DİA*, 15 (1997), s. 326. Altın Ordu Hanlığı'nın dağılıma sürecinde ortaya çıkan bir Türk topluluğu olan Nogaylar hakkında geniş bilgi için bkz.: Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 2019, s. 281-289. Kazaklar için bkz.: Keith Hitchins, "Kazaklar", *DİA*, 25 (2002), s. 131-132. Tatarlar için bkz.: Faruk Sümer, "Tatarlar", *DİA*, 40 (2011), s. 168-170. Ayrıca bkz.: Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004, s. 29-41.

² Feridun Emecen, "Osman II", *DİA*, 33 (2007), s. 453; Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Ankara, 2012, s. 91-94.

³ Kemal H. Karpat, "Dobruca", *DİA*, 9 (1994), s. 484.

Nitekim savaş hazırlıkları yapıldı ve II. Osman ordunun başında sefere çıktı⁴.

Sultanın ordusunun Balkanlar'daki sefer güzergahı Dobruca idi. Kuzeye doğru çıkıldıkça en uygun yer olarak tayin edilen İsakçı, ordunun konaklama merkezi oldu. Tuna Nehri'nin güney yakasında bulunan İsakçı'da günlerce kalan Sultan ve ordusu, nehre döşenen köprü gemiler yardımıyla karşı tarafa geçmişlerdi⁵. Tarihte *Hotin Seferi* olarak yer alan mücadele, Hotin Kalesi civarında gerçekleşti. Dinyester Nehri'nin sağ kıyısında yer alan Hotin, Osmanlı-Lehistan arasında Moldova üzerinde hakimiyet kurma mücadelesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Adı geçen kalenin etrafında açılan hendekler, yapılan tabyalar ve istihkamlar sayesinde mükemmel bir savunma hattı oluşturulmuştu. Bu sebeple, Osmanlı ordusunun Kazak-Leh kuvvetlerine karşı hücumları netice vermedi ve taraflar arasında 9 Ekim 1621 tarihinde bir antlaşma imzalandı. Antlaşma gereğince Dinyester Nehri her iki devlet arasında sınır kabul edildi, Hotin ise Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak şartıyla Boğdan Voyvodalığı'nın idaresine bırakıldı⁶.

⁴ F. Emecen, "Osman II", s. 453-54; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar*, c. III/1, Ankara, 1995, s. 128-132.

⁵ F. Emecen, "Osman II", s. 454. Balkan geçitlerinden yapılan zorlu yürüyüşle ordunun İsakçı'ya varması iki ayı bulmuştu. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 3, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2011, s. 525.

⁶ Dariusz Kolodziejczyk, "Hotin", *DIA*, 18 (1998), s. 253; Yılmaz Öztuna, *Sultan Genç Osman- Sultan IV. Murad Radikal İslahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri*, İstanbul, 2008, s. 31-38.

İsakçı⁷

İsakçı, Silistre Sancağı'na⁸ bağlı olarak 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresi altına girmiştir. Aşağı Tuna bölgesinde nehrin güney kıyısında bulunan İsakçı, Tuna'nın en stratejik noktalarından birinde yer almaktaydı⁹. Coğrafi konumu itibarıyla her şeyden önce bir geçit mahalliydi¹⁰ ve bu durum ona atfedilen önemi arttırmaktaydı.

İsakçı, askeri manada Rumeli sağ kol güzergahında yer almaktaydı ve İsakçı'ya kadar olan Rumeli sağ kolu, en eski ve en çok kullanılan askeri güzergahlardan birini oluşturmaktaydı¹¹. Osmanlı ordularının Eflak, Boğdan, Lehistan vs. gibi güçlere karşı verdiği mücadelede, nehrin öte yakasına geçmek amacıyla en fazla İsakçı mahallini kullandığı görülmektedir. Stratejik ve lojistik açıdan tüm zamanlarda önemini

⁷ Günümüzde Romanya sınırları içinde olan yer, bir kasaba statüsündedir ve *Isaccea* olarak bilinmektedir. Bogdan Murgescu, "İsakça", *DIA*, 22 (2000), s. 490. Nick Thorpe, 2011-2012 yıllarında yapmış olduğu Tuna yolculuğuna Romanya'nın Tuna deltasında başlamış ve bu yolculuğu Almanya Karaorman'da tamamlamıştır. Seyahati esnasında görmüş olduğu İsakçı için şu ifadeleri kullanmaktadır: Sembol niteliğindeki bir savaş yapıtı olan ince, yeşil başlıklı minareli camisi ve bir tepeye kurulmuş taş ocağı ile her zaman Tuna'ya bakan küçük, sakin bir yerleşkedir. Nick Thorpe, *The Danube a Journey Upriver from The Black Sea to The Black Forest*, New Haven and London, 2013, p. XIX, 43.

⁸ Silistre Sancağı, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a yönelik fetih politikalarının sonucunda oluşturulmuştu. Tuna Nehri üzerinde yer alan Silistre, Rumeli Eyaleti'ne bağlıdır ve stratejik bakımdan oldukça önemlidir. Geniş bilgi için bkz.: Ayşe Kayapınar, "Bulgaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân", *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Editörler: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı), 1 (2013), s. 313-333.

⁹ B. Murgescu, "İsakça", s. 489.

¹⁰ Ahmed Raşid, *Tuna Nehri Kıyılarındaki Köy ve Kasabalar Hakkında Bir Risale*, 1798, v. 46. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K0138). Bu kıymetli risale, Ali Karahan tarafından makale olarak yayınlandı. Bkz.: Ali Karahan, "Tuna Nehri ve Kıyılarındaki Yerleşim Yerleri Hakkında XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kaleme Alınan Bir Risale (Değerlendirme ve Çeviri Metin)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 45 (2021), s. 1-34.

¹¹ Rumeli Sağ Kol Kırkkilise'den başlar ve burayı geçtikten sonra kuzeye doğru kıvrılır. Aydos, Prevadi, Kozluca, Karasu, Hırsova üzerinden Karadeniz'e paralel bir şekilde İstrancaların ve Balkan dağlarının doğal geçitlerinden geçerek, Tuna Nehri'ni aşmak suretiyle İsakçı'ya ulaşır. İsakçı'dan sonra en çok tercih edilen güzergâh Tolcu, İsmail Geçidi, Tatarpazarı, Yanıkhisar veya Akkırman üzerinden Özi'ye ulaşan kısımdır. Cemal Çetin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, (Editörler: Alaattin Aköz, Slobodan Ilić, Doğan Yörük, Danko Leovac), 2020, s. 139-141.

muhafaza eden İsakçı, fiziksel bir engel teşkil eden Tuna'yı aşmak için en müsait geçitlerden birini oluşturmaktadır. Nehrin bu mahalde daralmaya başlaması, ortasında bir adanın bulunması ve karşı kıyısında mevcut bataklık alanın diğer kıyılara nazaran daha az olması İsakçı'yı cazibe merkezi haline getirmişti¹².

Tuna Nehri'nin kuzey kıyılarında ve daha ötelerinde hakimiyet kurmak isteyen padişahlardan Çelebi Mehmed'in 1419 yılında Eflak üzerine düzenlediği akınlarda İsakçı'dan geçtiği bilinmektedir. Diğer yandan Sultan II. Mehmed'in Moldovya seferi, II. Bayezid'in 1484 yılında Kili ve akabinde Akkirman'ı almak için düzenlediği harekâtın geçiş mahalli yine İsakçı olmuştur. Öyle ki II. Bayezid'in fetih sonrası ordugahını İsakçı önlerinde kurduğu vakidir. Devam eden yüzyıllarda bilhassa kuzeyden gelen Rus tehdidine karşı yine aynı mahalde bir yoğunluk yaşandığı ve İsakçı'nın bu önemini daimî surette koruduğu anlaşılmaktadır¹³.

¹² Filiz Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması (18. Yüzyıl)*, İstanbul, 2019, s. 182.

¹³ Aurel Mototolea, Andreea Andrei, "Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobrudja (16th- 18th Centuries)", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri 2*, (Editörler: Zafer Gölen, Abidin Temizer), 2017, s. 554.

Şekil 1: Aşağı Tuna Bölgesinde İsakçı Geçidi¹⁴

Sultan II. Osman da Hotin Seferi'ni gerçekleştirmek üzere Lehistan'a doğru hareket ederken, selefleri gibi İsakçı güzergahını kullanmıştı. Tuna'yı geçmeden önce burada günlerce konaklayan Sultan, lojistik organizasyonların yürütülebilmesi için gemilerden müteşekkil bir köprü yapımını emretti. Ordunun iaşe ve levazımat geçişinin zamanında yapılması ve harp sahasına ulaştırılması savaşın seyri için önem taşımaktadır¹⁵. Sultan Osman, Kaptan Hasan Paşa'ya iletmiş emrine ek olarak, idari bakımdan önem kazanan İsakçı'nın savunulması ve Tuna'nın denetlenmesi için bir kalenin inşa edilmesini de istedi. Kalenin inşa edildiği alanda aynı zamanda *Hünkâr Camii* olarak da isimlendirilen

¹⁴ BOA, HRT. h. 42, s. 2. (17 Kasım 1857)

¹⁵ F. Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 181.

Sultan Osman Han Cami-i Şerifi ve hamam yapılması hususunda gerekli talimatları verdi¹⁶.

Osmanlı arşiv kaynaklarında *Kala-i Cedid* şeklinde ifade edilen İsakçı Kalesi¹⁷, Tuna Nehri'nin kenarında sağlam bir işçilikle, dörtgen şeklinde inşa edilmiştir. Babadağı'nın kuzeyinde yer alan kale, doğusunda bulunan Tolcu Kalesi ile aynı paraleldedir. Kalede yeterli miktarda top ve diğer askeri mühimmatlar bulunmaktadır. Aynı zamanda buğday ambarları ile desteklenen kalede, muhafızların barınma ihtiyaçları için evler de yapılmıştır¹⁸. Bu yeni yapılanma ile İsakçı'da artık güçlü bir askeri garnizonun varlığı dikkat çekmektedir¹⁹.

Stratejik bir konumda olan İsakçı, yalnızca idari ve askeri manada değil iktisadi bakımdan da önem arz etmekte idi. Bu kıyı yerleşkesi her şeyden evvel nehrin ekonomik faaliyetlerinin yürütüldüğü önemli bir limana ve bölgedeki ithalat ve ihracat trafiğini denetleyen bir gümrük istasyonuna sahipti. Nehirdeki ticaret gemileri, İsakçı'daki gümrük istasyonunda yoklamaya tabi tutulurdu. Doğuya yani Karadeniz'e doğru yapılan nehir ticaretinde gerek İsakçı limanındaki malların sevkiyatı gerekse diğer Tuna limanları²⁰ arasında yürütülen faaliyetlerde, Tuna Nehri'nin en elverişli kolu olan Hızırilyas kullanılmaktaydı²¹. Çünkü nehrin diğer iki kolu olan Sünne ve Kili'ye göre Karadeniz'e olan mesafesi

¹⁶ Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkırman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5/2, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 486-87; A. Mototolea, A. Andrei, "Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobruja (16th- 18th Centuries)", s. 555; B. Murgescu, "İsakça", s. 489.

¹⁷ Günümüzde bu kalenin tarihi bir miras olarak varlığını sürdürdüğü iddia edilmektedir. Bkz.: Giray Saynur Bozkurt, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, 5/17 (Bahar 2008), s. 18.

¹⁸ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

¹⁹ A. Mototolea, A. Andrei, "Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobruja (16th- 18th Centuries)", s. 554.

²⁰ Karadeniz ve Tuna kıyılarında, iskele eminleri tarafından yönetilen şu iskeleler mevcuttur: İsakçı, Balkov, Maçın, Danagölü, Hırsova, Rasova, Silistre, Tutrakın, Rusçuk, Niğbolu, Zıştovi, Karaloma, Vidin, Karindova, Makine, Göğercinlik, Demirkapı, Semendire, Hisarcık, Belgrad, Böğürdelen, Varadin, İzvornik ve Ösek. Yusuf Oğuzoğlu, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Belgrad Şehrinin Gelişmesine Osmanlı Düzeninin Katkıları (1526-1688)", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar II*, (Editörler: Alaattin Aköz, Slobodan Ilić, Doğan Yörük, Danko Leovac), 2020, s. 106.

²¹ B. Murgescu, "İsakça", s. 489.

daha kısa idi. Yine diğer kollarla kıyaslandığında, Hızırilyas geniş bir su hacmine sahipti. Suyun fazla olmasının yanında akış hızının da güçlü olması, nehirde kum adacıklarının oluşumunu en aza indirmekteydi. Bu durumun doğal bir sonucu olarak nehri kullanan ticaret gemileri güvenle yolculuk yapmaktaydılar²².

Osmanlı Devleti'nin Tuna Nehri'nde yüzdürdüğü ince donanmasının inşa ve tamir merkezleri arasında İsakçı da yer almaktaydı. Burada her yıl belli sayılarda yeni gemiler inşa edilirken bir yandan da bakım ve onarım faaliyetleri yürütülmekte idi. Nehri geçmek için kullanılan köprü gemilerin de imal merkezi olan İsakçı, adeta bir gemi deposu olarak kullanılmaktaydı. Nehre döşenen köprü gemiler, ordunun seferden dönüşünü tamamlamasıyla, düşmanın nehir geçişini kullanma ihtimaline karşın buldukları yerlerden sökülür ve depolarda ya da kışlaklarda muhafaza edilirdi²³.

Gemi inşa, bakım ve onarım çalışmaları için ihtiyaç duyulan kerestelerin temin noktalarından olan İsakçı²⁴, aynı zamanda Tuna'daki en büyük zahire ambarlarının bulunduğu bir kıyı yerleşkesi idi. Osmanlı Tunası'nın kilit noktalarından biri olması hasebiyle, burada ordunun iaşesinin depolanmasına fazlasıyla hassasiyet gösterilmiştir. Bu amaca yönelik, bölgede büyük ve kargir ambarlar inşa edilmiştir. Bilhassa savaş hazırlıklarının yapıldığı dönemlerde gerek kara gerekse su yolu kullanılarak İsakçı'ya zahire sevkiyatı gerçekleştirilmiştir. Depolarda muhafaza edilen bu mühim emtia, ihtiyaç halinde hem İsakçı'daki mevcut askere hem nehrin diğer bölgelerine²⁵ hem de İstanbul'a ulaştırılmıştır²⁶. Ekonomik döngü bağlamında, İsakçı ve iskelesinin öneminin azımsanmayacak derecede ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

²² Geniş bilgi için bkz.: Filiz Yıldırım, *1856 Tarihli Bir Risâle İşığında Tuna Nehri'nin Tarihi Coğrafyası ve Jeopolitiği*, İstanbul, 2019, s. 45-77.

²³ F. Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 45, 52, 73, 178, 184-185.

²⁴ F. Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 124, 128, 130, 131.

²⁵ F. Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 93, 270.

²⁶ A. Mototolea, A. Andrei, "Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobruja (16th- 18th Centuries)", s. 556. İsakçı limanından İstanbul'a ayrıca kereste, tuz, keçe ve esir sevkiyatı da yapılmaktaydı. K. H. Karpat, "Dobruca", s. 484.

Şekil 2: Aşağı Tuna bölgesindeki bazı akarsu, kale ve yerleşkeler²⁷

Osmanlı kaynaklarında kaza²⁸ ya da kasaba²⁹ merkezi olarak zikredilen İsakçı, kendisine tabi alt birimleri olan nahiyelerle beraber bir bütün oluşturmaktadır. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre, en büyük nahiyesi nehrin kuzeyinde yer alan Tımarava'dır. Osmanlı hakimiyetinden önce Boğdan'a bağlı olan bu nahiyeye, mamur ve verimli topraklarıyla meşhurdur. Yine Tuna kenarına yakın Arakel/Rakel ve Gavran köyleri de bağ ve bahçe yönünden oldukça zengindir. Kalenin dışında kalan ve varoş olarak isimlendirilen yerlerde üzeri saz, şindiri tahta ya da kiremitle örtülü evler bulunmaktadır. Tuna'nın güneyindeki

²⁷ BOA, HRT. h. 37. (12 Ağustos 1923)

²⁸ BOA, AE. SAMD. III, 107/10551. (13 Haziran 1709); BOA, AE. SAMD. III, 152/14948. (18 Mart 1715); BOA, AE. SMHD. I, 61/3895. (1 Nisan 1746); BOA, AE. SMHD. I, 244/19870. (15 Nisan 1737).

²⁹ BOA, MAD. d. 4964, s. 4. (25 Temmuz 1645). Osmanlı kanunları han, hamam, bedesten ve kervansaray inşa edilen yerleri kasaba olarak nitelendirmektedir. Özer Ergenç, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul, 2013, s. 94.

bu mamur kasabayı cami, han, kervansaray ve hamam gibi yapılar süslemekteydi³⁰.

İzlediği siyaset gereği kuruluşundan itibaren yüzyıllarca toprak ve nüfus bakımından genişlemeyi amaç edinen Osmanlı Devleti, bünyesinde farklı milletlere, dinlere ve inançlara mensup insanları barındırmakta idi. Bunun doğal sonucu olarak, çok çeşitli bir toplum yapısı oluşmuştu. Özellikle Osmanlı Rumelisi'nde bariz bir şekilde görülen bu çeşitliliğe, hemen tüm Balkan şehirlerinde rastlanmaktadır. Nitekim İsakçı'da da Eflak, Boğdan, Rum ve Ermeni halklarını oluşturan gayrimüslimler ile Müslüman Türkler bir arada yaşamaktaydı³¹.

Sultan II. Osman'ın yapılmasını emrettiği kale, cami ve hamam için kalenin varoşlarında bulunan köylerin hasılatları tahsis edilmiş ve bu yapılar vakıf statüsünde uzun yıllar varlıklarını sürdürmüşlerdir³².

Sultan Osman Han Vakfı

Sözlük anlamı *durmak*, *alıkoymak*³³ olan vakfın Osmanlı ıstılahındaki manası, bir malı insanların faydalanması için Allah'ın mülkü hükmünde, ferdi mülkiyet sahasından çıkarmak esasına dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çoğunluğu askeri zümre, bir kısmı padişah ile vezirler, küçük bir kısmı da reaya tarafından kurulan çok sayıda vakıf mevcuttur. Bu vakıflar özerk nitelikte değerlendirilseler de devlet denetiminin dışında değillerdi. Bilhassa büyük vakıflar sadrazam, şeyhülislam, baş defterdar, kadı, ağalar (enderun, darü's-saade ve babü's-saade), iç hazinedar başı, nakibü'l-eşraf gibi devlet görevlilerinin nezareti altındaydı. İnsanların vakıflardan faydalanması için de bazı mal ve hizmetlerin finanse edilmesi gerekmektedir³⁴.

Vakfın Gelir ve Giderleri

Sultan Osman Han Evkafı, yukarıda da ifade edildiği üzere II. Osman'ın 1621 yılında Lehistan seferini gerçekleştirmek üzere yaptığı harekât esnasında alınmış bir karardır. II. Osman, Tuna Nehri'ni geçmeden önce İsakçı menzilinde ordusuyla dinlenirken, Kaptan Hasan

³⁰ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 486-488.

³¹ Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

³² Evliyâ Çelebi *Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

³³ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, 42 (2012), s. 475.

³⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul, 2012, s. 306-307.

Paşa'ya gittikçe önem kazanan İsakçı'da bir kale, bir cami ve hamam yapılması yönünde emir verdi. Evliya Çelebi'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, yapım emri verilen kalenin inşası kısa sürede tamamlanmıştır³⁵. İç kale olarak belirtilen *kale*, *cami*, *hamam* ve *mektepten* müteşekkil bu yapılar, arşiv kayıtlarında *Sultan Osman Han Evkafı* şeklinde zikredilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde hem hanedan mensuplarının hem de devletin üst düzey yöneticilerinin vakıf statüsünde yaptırarak gayrimenkullere bakıldığında, bunların inşa edildikleri bölgenin ihtiyaçlarına cevap niteliğinde oldukları görülmektedir³⁶. Nitekim Sultan II. Osman'ın da Balkan coğrafyasını İstanbul'a bağlayan yollardan birini teşkil eden³⁷ ve dahi önemli bir askeri kontrol noktası olan İsakçı'da bu yapılar için gerekli izni çıkarması, bu tezi savunmak babında yerinde bir örnektir.

Bilindiği üzere kaleler, en önemli savunma yapılarıdır. Şehirleri, önemli geçitleri, limanları, boğazları muhafaza etmek amacıyla, ya sarp ve güç erişilebilir yerlerde ya da deniz ve nehir kenarlarında kurulmaktadır. Bu kalelerin kolay ve az bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde kalenin tahliye edilmesi, uzun süreli kuşatmalarda su ihtiyacını karşılayabilecek imkânlarla sahip olması son derece önemlidir³⁸.

İsakçı'daki *Kala-i Cedid* de benzer gerekçelerle Tuna Nehri'nin kontrolünü sağlamak ve gerektiğinde İsakçı'yı savunmak amacıyla stratejik bir noktada inşa edilmiştir. Bir kıyı yerleşkesi olan iç kalenin harcamaları hem kalenin dışında hem de nehrin her iki yakasında Silistre Sancağı sınırları içerisinde bulunan birçok yerden elde edilen hasılatlarla karşılanmıştır. Zira kurulan vakıfların giderlerinin sağlam akarla desteklenmesi, vakfın işlerliğini sağlayan etkenlerin başında gelmekteydi.

³⁵ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

³⁶ Ahmet Köç, "XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre'de Su Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 49 (Haziran 2018), s. 10.

³⁷ A. Mototolea, A. Andrei, "Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobruđa (16th- 18th Centuries)", s. 554.

³⁸ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, (Yayına Hazırlayanlar: Ersin Kırca, Vahdettin Atik, Resul Köse, Kemal Gurulkan, Muzaffer Albayrak, Kevser Şeker), İstanbul, 2016, s. 9.

Tuna'nın güney kısmında yer alan Rakel, Manastır-ı Derbend, Lakaviça karyeleri ile Tuna'nın öte kısmı diye ifade edilen kuzey tarafında Tımarava, Çerçeleş, Barta, Yeniköy, Kartal, Berenze, Babuiş, Girekul, Denizağa ve Hendek Derbendi karyeleri vakıf için ayrılmış alanlardı. Geniş bir alanı kapsayan Sultan Osman Han Evkafı Yeniköy, Yalpuş Gölü, Rakçı Suyu, Deçkoy Bucağı ve Çavuş Kışlası'nı içine alacak şekilde İsmail sınırlarına kadar dayanmaktadır. İsmail sınırında bulunan Kahve, devam eden güzergâhta Hendek, Prut Nehri, Prut'un güney boğazlarından Şeputa ve diğer boğazlar ile yine aynı nehirten ayrılan güney karasularından Portunca Nehri ve diğer kolları vakfa ait olan alanlardandır. Prut'un batısına gelindiğinde özellikle sağladığı ticari kazanç ile önem arz eden Brateş Gölü ile çevresi ve Prut'un etrafındaki irili ufaklı göller, Fentana, Repete mahalleri de vakfa dâhil idi. Tuna Nehri'ne varınca Orahova ve Milli göller ile bu göllerdeki adalar, yine Tımarava ve ona bağlı Kavala Gölü, gölün yakınlarındaki Kete Boğazı ve Kartal Köyü ile Gradçate ve tüm bu yerlerin çevresindeki mahaller vakfa tahsis edilmiş gelir kaynaklarıdır³⁹.

Adı geçen mahallerde vakıf reayasından, toprağa ve üretime dayalı birtakım vergiler alınmıştır. Bu vergiler, vakıf yetkilisi tarafından yasal olarak toplanmış ve Sultan Osman Han Vakfı'na gelir oluşturmuştur. Bu sebeple vergiler devletin hazinesine değil de vakfın kasasına akmıştır. 1645 ve 1663 yıllarına ait iki arşiv kaydı kıyaslandığında, aşağıdaki iki tabloda belirtilen vergi tür ve miktarlarında bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

---

³⁹ BOA, MAD. d. 4964, s. 4-6. (25 Temmuz 1645); BOA, TK GM. d. 2203, v. 3a, 4b. (4 Ağustos 1663); BOA, A. DVNS. MHM. d. 111, s. 511, h. 2355. (21-30 Mayıs 1699)

Tablo 1: Tuna Nehri'nin Güneyinde Bulunan Karyelerden Alınan Vergiler⁴⁰

Vergi Türü	Rakel	Manastır-ı Derbend	Lakaviça
	Miktarı		
Kovan ⁴¹	10 kovandan 1 kovan		-
Tereke	1/10 öşür	-	-
Bağat	1 dönüm için Müslim'den 12, gayrimüslimden 32 akçe		-
Kettan	10 demette 2 akçe	-	-
Cizye ve İspence ⁴²	Müzevvedden 340, mücerreden 170 akçe		
Fıçı ⁴³	25 akçe, şayet fıçılar karye dışına çıkarılırsa 40 akçe		
Araba	<ul style="list-style-type: none"> • 1 araba odundan 1 akçe • Odun taşıyan gemiden 25 akçe • Gelip-geçen arabalardan 8 akçe bac 	-	-
Değirmen ⁴⁴	62 akçe	-	-
Hayvan	1 koyundan 2 akçe; 100 koyundan 1 toklu		

⁴⁰ BOA, MAD. d. 4964, s. 4-5. (25 Temmuz 1645); BOA, TK GM. d. 2203, v. 2b, 2a. (4 Ağustos 1663)

⁴¹ Resm-i kovan ya da resm-i küvvere adıyla baldan alınan vergidir. Kovanın bulunduğu toprağın sipahisine, arıların kışlık ihtiyaçları çıkarıldıktan sonra genellikle 1/10 oranında ödeme yapılırdı. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara, 2020, s. 303.

⁴² İslam devletlerinde zimmi statüsündeki Müslüman olmayan faal erkek nüfustan alınan vergiye cizye denilmektedir. Kadınlar (eşlerinden kendilerine arazi kalmış dul bayanlar hariç), çocuklar, rahipler (büyük manastırlarda yaşayanlar hariç), devlet hizmetinde bulunan aileler ve iş yapamaz durumda olanlar cizyeden muaftılar. İspenç(e) ise Rumeli'de genellikle Müslüman olmayan köylü veya şehirli reayadan alınan bir baş vergisidir. Bu vergiyi ödeyenler çift resmi ödemezlerdi. A. Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 282, 301-302; M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, s. 304.

⁴³ Osmanlı belgelerinde *resm-i fuçı* ya da *öşr-i şıra* şeklinde ifade edilen bu vergi, üzüm üretimi ve bağcılık ile alakalıdır. Yani şarap için ayrılan bağlardan alınan, üretim yapılan bölgedeki hasılatı ve iktisadi potansiyele göre değişkenlik arz eden bu vergi türüdür. Fıçı, araba, at yükü şeklinde tasnife tutulan bu verginin bir standardı bulunmamaktadır. Devlet, şarabın hammaddesi olan üzümün üretiminden şıra haline getirilmesine ve daha sonra satışına kadar her aşamasına müdahil olmuş ve farklı fiyatlandırmalarla hazineye hatırı sayılır bir katkı sağlamıştır. Konuyla ilgili olarak bkz.: Filiz Yıldırım, "Mühimme Defterleri'ne Göre Osmanlı Devleti'nde Şarap", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (Ocak 2021), s. 495-514.

⁴⁴ Resm-i asiya denilen değirmen resmi, bazı bölgelerde değirmenlerin yıllık çalışma kapasitesine bakılmaksızın alınırken, bazı yerlerde -üç ay, altı ay veya tam yıl gibi- yıl içindeki çalışma süreleri göz önünde bulundurularak vergilendirme yapılırdı. Su ve rüzgâr değirmenleriyle yağ değirmenleri de vergiye tabi idi. M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, s. 309.

	1 hınzırdan 1 babka ⁴⁵	-	-
Balık ⁴⁶	Tuna'da avlanan 20 balıktan 1 balık öşür	-	-
Hububat	-	Hane başına 300 akçe	-

Tablo 2: Tuna Nehri'nin Kuzeyinde Bulunan Karyelerden Alınan Vergiler⁴⁷

Vergi Türü	Tımarava – Çerçeleş – Barta – Yeniköy – Kartal- Berenze – Babuiş- Girekul
	Miktarı
Kovan	10 kovandan 1 kovan
Tereke	1/10 öşür
Bağat	1 dönüm için 32 akçe
Kettan	10 demette 2 akçe
Cizye ve İspence	300 akçe
Fıçı	<ul style="list-style-type: none"> • Meyhanelerde satılan şaraptan, fıçı başına 5 babka • Vakıf sınırlarının dışına çıkıp, denize doğru gönderilen fıçılardan 100 akçe • Köyler arası yapılan ticaretten fıçı başına 8 babka
Araba	<ul style="list-style-type: none"> • Yeniköy yakınlarındaki Yalpuç Boğazı'ndan ve diğer boğaz ile geçitlerde kullanılan arabalardan bac alınır. • Vakıf sınırları içindeki dolu arabalardan 1 babka

⁴⁵ İmalinin bakırdan olduğu tahmin edilen *patka* ya da *babka*, bir Polonya sikkesidir. Osmanlı hakimiyetindeki Balkan ve Avrupa topraklarında tedavülde olduğu ve 1 babkanın 6 akçeye tekabül ettiği ifade edilmektedir. Halil Sahillioğlu, *Kuruştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul, 1958, s. 152; Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul, 1965, s. 44.

⁴⁶ Tuna Nehri ve çevresindeki göller, balık tedariki yönünden oldukça zengindir. Morina, mersin, uvak, besatir, sırt, yayın, sazan, çığa, ustuka, üsmük, ismodik, sim, somi testere, dürdibastruğa vs. gibi daha birçok balık çeşidinin olduğu nehir ve göllerde avlanma ve satış prosedürü devletin tekelindeydi. Devlet, birtakım vergilerle balıkçılık faaliyetlerini kendi kontrolüne almış ve bunu ekonomik bir girdiye dönüştürmüştür. Bkz.: Filiz Yıldırım, "Osmanlı İdaresinde Tuna Nehri'nde Bir Ekonomik Unsur: Balıkçılık", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 1*, (Hazırlayanlar: Şakir Batmaz, Özen Tok), 2015, s. 327-347. Gerek Osmanlı Devleti'ne gerekse Tuna'ya hâkim olan diğer devletlere, başka alanlarda olduğu gibi balıkçılık sektöründe de büyük avantajlar sunan Tuna Nehri, serbest avlanmanın yasak olduğu bir nehirdi. Özellikle tatlı su balıklarının en büyüğü olan morina ile en pahalı havyarın elde edildiği mersin balıklarının üretimine büyük özen gösterilmektedir. Günümüzde Romanya'da mersin balıklarının neslinin tükenmesini önlemek için Tuna Nehri üzerindeki İsakçı'da ve Bükreş yakınlarında birer mersin balığı çiftliği mevcuttur. Mersin balığını yapay olarak yetiştirmek ve onları yeniden nehre kazandırmak amaçlanmaktadır. N. Thorpe, *The Danube a Journey Upriver from The Black Sea to The Black Forest*, p. 12.

⁴⁷ BOA, MAD. d. 4964, s. 5-6. (25 Temmuz 1645); BOA, TK GM. d. 2203, v. 2a, 3b, 3a. (4 Ağustos 1663)

Geçit Hakkı	<ul style="list-style-type: none"> • Boğazlardan geçirilen koyunlardan her koyun için 1 akçe • Boğazlardan geçirilen büyük baş hayvanların her birine karşılık 2 akçe • Prut Nehri iskelelerinden gümrük vergisi karşılığında eşya geçirilmekteydi. • Adı geçen köylerden İsmail'e gidip gelmek baca tabi idi.
Gerdek Hakkı⁴⁸	Bakireden 10 babka, bakire olmayandan 5 babka
Otlak⁴⁹	<ul style="list-style-type: none"> • Adalarda mevcut otlaklardan, 10 tepede 1 tepe otlak • Vakıf toprağının dışından otlatmak için getirilen koyunlar için otlak vergisi alınmaktaydı.
Hayvan	<ul style="list-style-type: none"> • 1 koyundan 2 akçe, 100 koyundan 1 toklu • 1 öküzden 2 babka • 1 domuzdan (hinzır, canavar) 1, avlanmış domuzdan 2 babka
Balık	<ul style="list-style-type: none"> • Kahve Gölü'nde 1/5 öşür • Prut Nehri'nde 3 gün boyunca yakalanan balığın yarısı, 3 günden sonra ise 1/5 öşür • Rahva, Milli, Brateş gölleri ile Prut Nehri'ndeki diğer boğazlardan yakalanan balıktan 1/5 öşür • Yeniköy sınırlarında bulunan Gradçate Boğazı'nda 3 gün boyunca yakalanan balığın yarısı, 3 günden sonra ise 1/5 öşür • Gradçate'den ayrılan boğazlardan, Kete Boğazı'nda ve Kartal önündeki boğazda avlanan balıktan 1/5 öşür • Yalpuq Gölü'nde yakalanan balıktan 1/7 öşür • Tuna Nehri'nde avlanan balıktan 1/20 öşür

Adı geçen karyelerin yanında halkı Müslüman olan Denizağa Karyesi'nden 1/10 öşür, koyun başına 2 akçe ve 100 adet koyundan da 1 toklu koyun vergi olarak alınmakta idi. Diğer bir köy olan Hendek Derbendi'nin de koyun vergisi aynı olmakla birlikte, ispencesi 300 akçe

⁴⁸ Osmanlı kanunnamelerinde *resm-i arusi*, *arusane*, *adet-i arusi* terimleriyle ifade edilmektedir. Serbest tımarlarda sipahinin, nikahlanan genç kız (bakire) veya dul kadınlardan (seyyibe) aldığı resimdir. Evlenecek olan bakire bayanın resmi (60 akçe), kızın babasının tımarında oturduğu sipahi tarafından alınmaktaydı. Evlenecek olan bayan dul ise bunun resmi (30 akçe) de evlenmenin gerçekleştiği yerdeki sipahi tarafından alınırdı. Gayrimüslimlerde bu miktar, Müslümanların ödediğinin yarısı kadardır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011, s. 50; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (1947), s. 506; M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, s. 309.

⁴⁹ Şânul-mera olarak da ifade edilen otlak resmi, hayvanın otlatıldığı dirliğin sahibine verilirdi. Sancak içindeki sürüden alınmayan bu vergiye, başka bir sancağa kayıtlı olan bilhassa konar-göçerlerin tabi olduğu söylenebilir. A. Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s. 300.

olarak belirlenmiştir. Mevcut karyeler, adı geçen vergilerin haricindeki tüm vergilerden muaf tutulmuşlardır⁵⁰.

Osmanlı Devleti'nde reayanın vermekle mükellef olduğu vergilerden, bazı özel durumlarda muaf tutuldukları görülmektedir. Bilhassa uzun yıllar devam eden seferler dolayısıyla halka yüklenen imdâdiyye (seferiyye, hazariyye)⁵¹, tekalif-i örfiyye⁵² ve şakka⁵³ gibi vergiler, halkı ekonomik olarak sarsmaktaydı. Bu sebeple bazı yerleşim alanları birtakım vergilerden ya muaf olmuşlardır ya da vergi miktarları aşağı çekilmiştir. Sultan Osman Han Vakfı'na bağlı olan köylerin de bu statüye dahil oldukları *serbest karye* ibaresinden anlaşılmaktadır. Mesela Sultan Osman Han Evkafı Mütevellisi İbrahim Ağa'nın arzualine göre; 1745 yılında vakıf için alınması emredilen 2.750 kile şair/arpa ve 650 kile

⁵⁰ BOA, MAD. d. 4964, s. 6. (25 Temmuz 1645); BOA, TK GM. d. 2203, v. 3a. (4 Ağustos 1663)

⁵¹ 17. yüzyılın sonlarına kadar bilhassa uzun süren savaşlardan etkilenen devletin gelirlerini arttırmak için varlıklı kişilerden toplanan yardımlar şeklinde adlandırıldığı imdâdiyye, 18. yüzyılın sonlarından itibaren örfi bir vergi haline gelmiştir. Avarız adıyla anılan vergiler içinde olan imdâdiyye, *imdâd-ı seferiyye* ve *imdâd-ı hazariyye* şeklinde ikiye ayrılmıştır. Savaş yıllarına mahsus bir vergi olan imdâd-ı seferiyye, nakdi olarak bir kez alınmaktaydı. Bu verginin yaklaşık yarısı kadar olup barış zamanlarında toplanan ve ilk kez 1718 yılında alınan vergi ise imdâd-ı hazariyye olarak isimlendirilmiştir. İki ya da üç taksitle toplanan bu verginin geliri, eyalet ve sancak mutasarrıflarına tahsis edilmiştir. Mutasarrıflar, savaşa götürmekle yükümlü oldukları askerleri bu verginin gelirleriyle beslemeye başlamışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiyye", *DİA*, 22 (2000), s. 221-222. Ayrıca bkz.: Perihan Hazel Kaya, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Vergiye İlişkin Göstergeler Çerçevesinde Taşra-Merkez İlişkisi: Konya Örneği", *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 114 (2020), s. 327-352.

⁵² Savaş yıllarında ihtiyaca binaen daha çok hane, aile, çift, ocak gibi esaslara göre alınan bir vergi türüdür. İlk kez II. Bayezid döneminde "avarız" adı altında alınmıştır. Alım gücüne uygun olarak halktan tahsil edilen bu vergi türleri şunlardan ibarettir: Mücerret, raiyyet, bennak, badıheva, arusiye, cürüm ve cinayet, ihtisap, çift bozan, çift, tapu, bağ-bahçe-bostan, kovan, çit ve ağıl, yaylak ve kıslak, balta, bacı pazar, yava, kaçgun, gümrük. Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul, 2004, s. 437-439; Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlîf", *DİA*, 40 (2011), s. 336-337; M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 675.

⁵³ Ehl-i örf denilen ve devlet hizmeti yürüten görevlilerce alınan salgun, salma, ayakbastı parası vs. gibi çeşitli adlar altında toplanan vergilerdir. M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 675.

dakik/un için daha az bir miktar talep edilmişken, bir sonraki yıl ise söz konusu meblağdan halk muaf tutulmuştur⁵⁴.

Kuzeyde Boğdan sınırına dayanan İsakçı Kasabası'na bağlı köylerin, daha geniş bir ifadeyle Silistre Sancağı'na dahil alanların statülerinin 18. yüzyılın sonlarında da değişmediği görülmektedir. Sultan Osman Han Evkafı'na kazanç sağlayan Tuna'nın kuzeyindeki Yalpuğ Gölü ve Yalpuğ'un hemen güneyinde olan Kuhur/Kuhurlu Gölü'nün hasılatları gayet iyiydi. Daha önce de ifade edildiği üzere Yalpuğ Gölü'nde avlanan balıktan 1/7 öşür vergisi alınmaktaydı. Yeniköy Karyesi'ne geçiş yeri olarak kullanılan Yalpuğ Boğazı'nda, gelip geçen arabalardan bac vergisi talep edilmekteydi. Diğer yandan Kili ve Akkırman iskeleleri mukataa⁵⁵ malları, gümrük vergileri, boğaz geçiş ücretleri vesair de vakfa akmakta idi⁵⁶.

Yukarıda adı geçen tüm yerlerin gelirleri ile Sultan Osman Han Evkafı'nın birçok ihtiyacı karşılanmaktaydı. Mesela çeşitli yağlardan (şem-i asel/balmumu, revgan-ı zeyt/zeytinyağı, şem-i revgan) elde edilen mumlar ve kandiller caminin aydınlatılmasında⁵⁷ kullanılmaktaydı. Bu aydınlatma araçlarının yakılması ve söndürülmesiyle görevli *şemgerana* verilen ücret ile cami ve kalede görevli olanlara verilen maaşlar vakıf için ayrılan alanlardan elde edilen meblağlardan ödenmekteydi. Diğer taraftan aşağıdaki tabloda görüleceği üzere ihtiyaç halinde kullanılan hasır, penbe/pamuk, çeşitli tamirat ve onarım işlerinin finansmanı yine aynı mahallerdi. Yalnızca İsakçı merkezinin değil, ona bağlı köylerdeki bazı ihtiyaçların da mevcut kalemlerden giderildiği görülmektedir. Yine yönetici statüsünde olan mütevelliyeye ve çeşitli işlerinin yanında haremeyn evkafı nazırlığı da

⁵⁴ BOA, AE. SMHD. I, 61/3895. (1 Nisan 1746)

⁵⁵ Osmanlı mali sisteminde yıllık ve nakdi şekilde belirli gelir getiren müesseselerdir. Bu müesseselere maden ocağı, gümrük, tuzla, dalyan darphane gibi gelir kaynakları örnek teşkil etmektedir. M. S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadî Yapısı*, s. 298.

⁵⁶ BOA, C. EV. 485/24515. (22 Haziran 1781)

⁵⁷ Osmanlı Devleti'nde aydınlatma konusuyla alakalı bkz.: Burak Kocaoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Bazı Önemli Sivil ve Askeri Yapıların Aydınlatılması", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III/6 (Ekim 2018), s. 89-95.

yapan darüssaade ağasına⁵⁸ yaptıkları işe karşılık, belirli bir gelir bağlanmıştır. Ayrıca Sultan Ahmed Han için tahsis edilen sabit bir gider kaleminin olduğu da anlaşılmaktadır. Gelir ve gider hesapları yapıldıktan sonra, artan meblağ bu sultan vakfının kasasında kalmaktaydı.

---

⁵⁸ Darüssaade ağaları, Osmanlı Devleti'nde Enderun ve Harem teşkilatlarındaki tüm görevlilerin amiriydi. 1586-1587 yıllarından itibaren evkaf-ı haremeyn nezareti görevini de üstlenmişlerdir. Görevleri gereği padişah ve ailesine çok yakın olduklarından, sarayda ve devlet yönetiminde güçlerini hissettirmişlerdir. Bu ağalar, siyasi hususların yanında sadrazamların istikbali üzerinde de ciddi etkiler bırakmışlardır. Haremeyn evkafı nazırlığı vazifesi, darüssaade ağaları için önemliydi. 17. yüzyılın ikinci yarısında 313 vakfın nazırlığını yapan bu memurlar; İstanbul, Anadolu ve Rumeli'de çok etkin olmuşlardır. Nezaretleri altındaki vakıfların işlerini denetlemek için haftalık toplantılar düzenlenirdi. Bu toplantılarda vakıflara has mukataa ihalesi, ferağ, intikal işleriyle görevlilerin azil ve tayinleri yapılırdı. Söz konusu vakıflarda, vakıf şartlarına aykırı bir durum tespit edilirse, darüssaade ağaları durumu padişaha yazılı bir şekilde arz ederdi. Padişah da hatanın düzeltilmesi için ilgili yerin kadısına hüküm gönderirdi. Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *DİA*, 9 (1994), s. 1-3.

Tablo 3: 1701-1714 Yılları Arası Sultan Osman Han Vakfı'nın Gelir ve Gider Cetveli⁵⁹

	1701	1702	1703	1704	1705	1706	1707	1708	1710	1711	1712-1713	1714
Vazifeli ücretleri	2.403 Kuruş (k.) ⁶⁰										4.800 k.	2.403 k.
Şem-i asel	90 k.			87 k.	80 k.		90 k.	-	-	80 k.	-	80 k.
Revgan-ı zeyt	25 k.	12 k.	15 k.			25 k.		-	-	12 k.	-	11 k.
Şem-i revgan	12 k.	-	8 k.	16 k.	6 k.		10 k.	-	-	6 k.	-	6 k.
Mısır hasır	-	-	-	-	-		150 k	-	-	8 k.	-	10 k.
Hasır ve diğer masraflar	-	20 k.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hasır, kandil ve diğer masraflar	-	-	15 k.	-	30 k.	20 k.	12 k.	-	-	-	-	-
Kandil	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5 k.
Kandil ve diğer masraflar	-	-	-	15 k.	-	-	-	-	-	35 k.	-	-
Penbe ücreti ve Şemgeran harcı	-	-	-	-	-	5 k.	-	-	-	-	-	-
Şemgeran harcı	-	-	-	-	13 k.	-	12 k.	-	-	-	-	-
İsakçı'daki mahzen onarımı	75 k.	60 k.	30 k.	-	45 k.	30 k.	35 k.	-	-	85 k.	-	-
Timarava'daki mahzen onarımı	-	-	30 k.	-	-	25 k.	35 k.	-	-	25 k.	-	-
Cami duvarı tamirâtı	-	-	-	-	-	-	35 k.	-	-	-	-	-
Cami masrafları	-	-	-	-	-	-	150 k.	261 k.		-	240 k.	-
Mektep tamirâtı	-	-	-	-	40 k.	-	-	-	-	27 k.	-	-
Mektep onarımı ve hasır bahası	-	-	10 k.	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vilayet ⁶¹ kadısı harcı	-	10 k.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mütevelli geliri	1.000 k.										2.000 k.	1.000 k.
Darüssade Ağası caizesi	2.500 k.										5.000 k.	2.500 k.
Sultan Ahmed Han masrafları/akçesi	1.250 k.										2.500 k.	1.250 k.
Evkaf-ı Hümayun gelirleri	-										1.200 k.	600 k.

⁶⁰ Cami hizmetinde çalışanlar ile kale neferleri için kullanılan 2.403 kuruş, her yıl için ayrı ayrı düşünülmelidir.

Sultan Osman Han Evkafı, İsakçı'nın merkezindeki ve çevre köylerindeki hasılatların yanında bazı iskelelerin gelirleriyle de desteklenmekteydi. İskele akarları her yıl düzenli bir şekilde vakfın çeşitli ihtiyaçları için kullanılmaktaydı. Mesela düzenli bir şekilde Osman Han Vakfı'na aktarım yapan Kili İskelesi Nezareti'nin 1702 yılında belirlenen 80 bin akçelik bütçesi⁶², 1703 yılında da mukataa gelirleri⁶³ Kala-i Cedid masrafları için kullanılmıştır. Diğer yandan Kili, İsakçı, Tolcu, Maçın, Akkırman ve adı geçen yerlere bağlı mahallerden ve iskelelerden elde edilen gelirlerin 1731 yılında vakfı desteklediği görülmektedir⁶⁴. 1752-1756 yılları arasında yine Kili, Akkırman ve bu bölgelere bağlı yerlerin mukataa akçeleri kale masraflarına ayrılmıştır⁶⁵. 1762 yılındaki bir kayda göre de evkaf dahilindeki yerlerden olan Dimcane ve ona bağlı

⁶⁰ Cami hizmetinde çalışanlar ile kale neferleri için kullanılan 2.403 kuruş, her yıl için ayrı ayrı düşünülmelidir.

⁶¹ Osmanlı Devleti'nde eyalet, vilayet, liva, kaza ve nahiye tabirlerinin birbirlerinin yerine kullanıldıkları olmuştur. Beylerbeyinin yönetimindeki eyalet ve valinin tasarrufundaki vilayet terimleri, aynı idari statüdeki bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktaydı. Ancak bazen "vali-i memleket" ibaresi, herhangi bir yerin idare ve hatta kadı, naip gibi adli ve kaza amirlerini kast etmek için de kullanılmaktaydı. Yani beylerbeylik olmayan çok küçük yerler eyalet adı ile belirtildiği gibi, nahiye teriminin de beylerbeylik manasını taşıdığı vakidir. Öyle ki eyalet-i Rum yerine nahiye-i Rum ifadesinin kullanılması buna bir örnektir. Diğer yandan nahiye kelimesi bazen bir livayı (nahiye-i Çirmen tabi-i liva), çok defa da bir livanın parçasını (nahiye-i İnepazarı der-liva-ı Çirmen) ifade etmekteydi. Kadının salahiyetinde bulunan liva, Paşa livası, herhangi bir şehir ya da kasaba gibi yerler de kaza terimiyle anılmaktaydı. Paşa livası olan kaza-ı Manastır, aslen bir liva merkezi olmakla birlikte kaza-ı Vize veya kaza-ı Selanik ifadelerini örnek olarak göstermek mümkündür. M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler- Mukataalar*, İstanbul, 1952, s. 7-9. Ayrıca bkz.: Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çeviren: Bahar Tırnakçı), İstanbul, 2019, s. 180.

⁶² Söz konusu meblağ, Murad ve Mehmed ağalar tarafından toplanmıştır. BOA, AE. SMST. II, 136/15110. (29 Mayıs 1702)

⁶³ Tuna'nın önemli liman yerleşim birimlerinden olan İbrail/Brayil İskelesi'nde 1699 yılından itibaren belli miktardaki akçe, Kili Nezareti'ne, oradan da İsakçı'ya aktarılmaktaydı. Tuna boyu iskeleleri arasındaki bu mahsul geliri tedariki, ihtiyaçların karşılanması açısından önemli bir döngüdür. BOA, AE. SMST. II, 125/13820. (23 Temmuz 1703)

⁶⁴ BOA, AE. SMHD. I, 244/19870. (21 Mayıs 1731)

⁶⁵ Kili, Akkırman ve söz konusu yerlere bağlı mahallerin gelirleri hazineye teslim edilmekteydi. Sultan Osman Han Vakfı'na da hazineden aktarılmaktaydı. BOA, AE. SOSM. III, 47/3385. (24 Eylül 1756).

alanlardan elde edilen mukataa akçeleri, çeşitli ödemelerin finansörlüğünü üstlenmiştir⁶⁶.

Osmanlı Devleti, Müslümanların ilk kiblesi Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Kudüs ile Mekke ve Medine'yi kutsal kabul etmekte ve söz konusu yerlere, devletin farklı noktalarında bulunan vakıfların gelirlerini düzenli bir şekilde ulaştırmakta idi. 1650, 1665, 1668, 1669, 1673 yıllarını gösteren haremeyn evkafına ait gelir ve gider kalemleri incelendiğinde, İsakçır'da bulunan Sultan Osman Han Vakfı'ndan da kutsal topraklara bu akışın gerçekleştiği görülmektedir. Mesela 1668⁶⁷ ve 1669 yıllarında 9 yük 60 biner akçeden oluşan miktar, haremeyn-i şerifeyne gönderilmiştir⁶⁸. 11 Kasım 1690 tarihinde de 4 kese⁶⁹ yani 2.000 esedi kuruş haremeyne aktarılmıştır⁷⁰.

Sultan Osman Han Vakfı'nın 1668 yılı muhasebe kayıtları, Mütevelli Muhammed tarafından ibraz edilmiştir. Kayıtlara göre vakfın bir yıllık geliri toplamda 13 yük 10 bin akçedir. Bu meblağın 2 yük 73.240 akçesi cami görevlileri ile kale muhafızlarının maaşlarına ayrılmıştır. 58.120 akçesi cami için gerekli olan balmumu ve zeytinyağı ile cabiyan gibi görevlilerin yol masrafları için tahsis edilmiştir. Kala-i Cedid ve camii-i şerifin yıl içerisinde olan çeşitli tamir işleri için 19.480 akçe ödenek ayrılmışken; 9 yük 60 bin akçesi haremeyn-i şerifeyne ulaştırılmıştır. Toplam paradan geriye kalan 260 akçe de vakfın bütçesine bırakılmıştır⁷¹.

⁶⁶ BOA, *AE. SMST. III, 280/22474*. (21 Temmuz 1762)

⁶⁷ BOA, *TS. MA. d. 8947*, v. 1b, 2b, 3b, 3a. (10 Haziran 1668)

⁶⁸ Rumeli, Anadolu, Karaman, Kıbrıs vs. vilayetlerde bulunan birtakım vakıflar ile bazı hanım sultanların ve paşaların kurdukları vakıfların gelirleri kutsal topraklara tahsis edilmişti. Söz konusu yerlerde 1650 yılında toplamda 52.980 sikke florin, 1665 yılında 53.135, 1668 yılında 63.848, 1669 yılında 63.848, 1673 yılında ise 60.848 sikke florinin bir kısmı surre emini, surre kâtibi, bevab ve türbedarın harcırahı olarak ayrılmışken geri kalan meblağ ihtiyaca göre Mekke, Medine ve Kudüs'e gönderilmiştir. BOA, *TS. MA. d. 1193*. (22 Ekim 1672)

⁶⁹ Kese, mali kayıtlarda para çeşitlerinin belirli bir miktarını ifade etmek amacıyla kullanılan bir terimdi. Mesela 1691 yılında 1 kese kuruş 500 esedi kuruş iken 1 kese akçe de 50 bin akçe idi. Baki Çakır, "Kese", *DİA*, Ek-2 (2019), s. 42.

⁷⁰ BOA, *TS. MA. e. 155/33*. (11 Kasım 1690)

⁷¹ BOA, *TS. MA. d. 8947*, v. 1b, 2b, 3b, 3a. (10 Haziran 1668)

Sultan Osman Han Vakfı'na ait gelirlerin bazen devletin hazinesine aktarıldığı⁷² ve bazen de ödenek olarak başka yerlerde kullanıldığı görülmektedir. Mesela 1709 yılında Özi Kalesi'nin tamiri için vakfa ait avarız ve nüzul bedelleri gönderilmiştir⁷³.

Diğer yandan Tuna Nehri'nin önemli ocaklık şaykalarından⁷⁴ olan Tolcu ve İsakçı şaykalarında görevli olan kürekçi ve dümenci neferlerin ücretleri de söz konusu vakfın gelirlerinden karşılanmıştır. Adı geçen şaykalar adına, 1709 yılından itibaren vakfa dahil bazı köylerin avarız ve nüzul bedellerinden 1043,5 kuruş toplanmıştır. Bu meblağ Tolcu şaykasındaki 20 kürekçiye ve İsakçı şaykasındaki 20 kürekçi ile 1 dümenciye 25'er kuruştan 1.025 kuruş şeklinde ödenmiştir. Ancak 1715 yılına gelindiğinde, Tolcu ve İsakçı şayka neferleri için ayrılan ödeneğin başka bir kalemde kullanılmasından ötürü Niğbolu Sancağı avarız nüzul bedellerine yöneldiği görülmektedir. Ayrıca Tolcu şaykasında bulunan cenkçiler için İsakçı Kazası avarız nüzul bedelleri kullanılmıştır⁷⁵.

Vakıf Görevlileri

Vakıfların hizmetlerini yerine getirmekle görevli personel sayısı vakıfların boyutuna, gelirine ve işlevine göre değişmekteydi⁷⁶.

Sultan Osman Han Vakfı'nın belgelerde belirtilen görevlilerinin başında *mütevelli* gelmektedir. Mütevelli, vakfa ait tüm iş ve işlemleri

⁷² BOA, TS. MA. e. 437/48. (3 Ekim 1633)

⁷³ BOA, AE. SAMD. III, 107/10551. (13 Haziran 1709)

⁷⁴ Osmanlı Tunası'nın muhafazası için, Tuna Donanması'na bağlı olarak bazı iskele şehirleri, şayka gemisi bulundurmak üzere ocaklık tayin edilmiştir. Ada-yı Kebir, Belgrad, Bõrice, Bõğürdelen, Fethülsislam, Flordin, Güvercinlik, Hırsova, Hisarcık, İbrail, İpek, İsakçı, Karaferye, Kobliç, Lom, Niğbolu, Öziçe, Rahova, Rusçuk, Semendire, Silistre, Tımarabad, Tolcu, Tomarlova, Tutrakan, Varna, Vidin, Yergõğü vs. birer şaykayı ocaklık olarak hazırlamak durumundaydı. Her ocaklık şaykada mevcut 20 kürekçi, birer topçu, dümenci ve şayka kaptanı ile birlikte 10 ila 20 arasında değişen cenkçi bulunmaktaydı. Ocaklık şayka gemilerinin çeşitli giderlerinin yanında, gemilerin tasarrufunu elinde bulunduran kaptanlar ile kürekçi, topçu, dümenci ve cenkçilerin bütün ihtiyaçları, ocaklık tahsis edilen bölgelerden karşılanmıştır. Bu bölgeler, her yıl hisselerine düşen miktarı ilgili ocaklık şaykalara göndermekle mükellefliler. Tuna ince donanması ocaklık gemileri ve çalışanları için gelir getiren üniteler hakkında geniş bilgi için bkz.: F. Yıldırım, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması*, s. 72-83.

⁷⁵ BOA, AE. SAMD. III, 152/14948. (18 Mart 1715).

⁷⁶ Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara, 2020, s. 244.

yürüten yani vakfın idaresinden sorumlu memurdur⁷⁷. Büyük vakıflarda idare birden fazla mütevellî tarafından yürütülse de genellikle tek bir mütevellî ataması yapılmaktadır. Vakıfla ilgili her türlü işin vakıf esaslarına göre dikkatli bir şekilde yürütülmesi, gelirlerin çoğaltılması ve bunun için gerekli tüm önlemlerin alınması, bakım ve onarım işlerinin yapılması, çalışanların ücretlerinin ödenmesi gibi tüm vazifeler mütevellînin tasarrufundaydı⁷⁸.

Mütevellîler, sorumlu oldukları işleri ve faaliyetlerini yazılı olarak kaydetmek ya da kaydettirmek ve bu kayıtları muhafaza etmekle mükelleftiler. Bu sorumluluk, vakfın işleyişi açısından oldukça önemlidir. Mesela vakıflarda gelir toplama diğer bir deyişle tahsilat işini yapan *mürtezika*lar (ulufe sahipleri), bu işlemleri mutlak surette bir deftere kaydetmeliydiler. Vakıf hizmetinde bulunan bu görevliler, yaptıkları hizmetlerin karşılığı olarak almaları gereken maaşın yerine tarım ünitelerinden hisse toplamaktaydılar⁷⁹. 1758 yılında Sultan Osman Han Vakfı Mütevellîsi Hüseyin'in elinde mürtezika defterinin bulunmaması, vakıf mahallindeki hesaplarda birtakım karışıklıkların doğmasına sebep olmuştur. Bu karışıklık, mütevellînin arzı sonucunda kendisine gönderilen defter sureti ile giderilmiştir⁸⁰.

Osmanlı vakıf müessesesi incelendiğinde, vakfiyedeki esaslara aykırı davranılmadığı müddetçe mütevellîlerin görevlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır⁸¹. Elimizdeki verilere göre Sultan Osman Han Vakfı'nda 1668-1670 yıllarında Mehmed Bey⁸², 1707 ve 1714 yıllarında Hasan

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz.: Nazif Öztürk, "Mütevellî", *DİA*, 32 (2006), s. 217-220.

⁷⁸ İlhan Akbulut, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", *Vakıflar Dergisi*, XXX (2007), s. 69.

⁷⁹ M. Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, s. 229.

⁸⁰ BOA, *AE. SOSM. III, 35/2512*. (3 Eylül 1758). Mürtezikaaların vakıflarındaki konumları ve durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, s. 244-246.

⁸¹ İ. Akbulut, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", s. 64.

⁸² Ahmet Arslantürk, Kadir Arslanboğa, "1668-1670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34 (Spring II 2015), s. 25, 34.

Paşazade İbrahim⁸³, 1746 yılında İbrahim Ağa⁸⁴, 1758 yılında Hüseyin⁸⁵, 1668 yılında Muhammed⁸⁶ isimli mütevellilerin fiili olarak görevde oldukları görülmektedir.

Mütevellilerin zaman zaman birtakım gayrı resmi işler yaptıkları da vakidir. Mesela Sultan Osman Han Vakfı'na bağlı olan İsakçı Kasabası ve Rakel Karyesi'nde yaşayanlar, 1688 yılında söz konusu vakfın mütevellisi tarafından zulme uğradıklarını ifade eden bir arzı merkeze sunmuşlardır. Arz metninde Müslim ve gayrimüslim reayanın devlete vermekle yükümlü olduğu öşür, resm-i bağat, adet-i ağnam, cizye, ispence vs. gibi vergilerin belirtilmiş olan miktarlarından daha fazlasının vakfın idarecisi tarafından kanunlara aykırı şekilde talep edildiği ifade edilmiştir. Söz konusu yerlerden vakıf adına alınan vergilerin eski kayıtlarda mevcut olduğuna işaret edilerek, vakıf arşivindeki ilgili belgelere bakılması talep edilmiştir. İncelenen kayıtlar neticesinde, İsakçı Kadısı'na hitaben yazılan fermanla halktan fazla vergi alınmaması ve gereğine göre hareket edilmesi hususuna dikkat çekilmiştir⁸⁷.

Halkın, mağduriyetini bildirdiği şikâyet metninde derkenar edilen vergi türü ve miktarlarına bakıldığında, 1645 ve 1663 yıllarındaki vergilerden farklı olmadığı görülmektedir. Daha önce kovan, tereke, bağ, keten, cizye, ispence, fıçı, odun, değirmen, koyun, hınzır ve balık vergilerinde talep edilen miktar kadar vergi yükümlülüğü olduğu anlaşılmaktadır⁸⁸.

⁸³ BOA., *EV. HMM. d. 1493*, v. 1b. (3 Nisan 1707); BOA., *EV. HMM. d. 1209*, v. 2b. (16 Ocak 1714). 1707 ve 1714 yıllarında fiili olarak görevde olan Hadım Hasan Paşazade İbrahim Bey'in, bu tarihler arasındaki zaman diliminde de vakfın mütevellisi olması kuvvetle muhtemeldir.

⁸⁴ BOA, *AE. SMHD. I*, 61/3895. (1 Nisan 1746)

⁸⁵ BOA, *AE. SOSM. III*, 35/2512. (3 Eylül 1758)

⁸⁶ BOA, *TS. MA. d. 8947*, v. 1b, 2b, 3b, 3a. (10 Haziran 1668)

⁸⁷ BOA, *TS. MA. e. 835/29*, s. 1-2. (27 Ocak 1688)

⁸⁸ Metinde karyelerden alınan vergiler tablo içerisinde verildiğinden, tekrara düşülmemesi adına dipnotta verilmesi uygun görülmüştür. Buna göre belirlenen vergiler şu şekildedir: 10 kovandan 1 kovan, terekeden 1/10 öşür, asiyaşdan 62 akçe, resm-i bağattan dönüm başına Müslüman halktan 12 gayrimüslim halktan 32 akçe istenmektedir. Keten vergisi 10 demette 2 akçe olarak belirlenmiştir. Cizye ve ispence vergi miktarı evli olanlarda 340 iken bekarlarda 170 akçe idi. 1 fıçının karşılığı 20 akçe idi. Fakat fıçıların ahire götürülmesi durumunda fiyat iki katına çıkmaktaydı. Odun vergileri de emtiayı taşıyan araca göre değişmekte idi. Mesela 1 araba odundan 1 akçe,

Vakfın üst kadrosunda olan bir diğer görevli de *nazır* idi. Esasen nazırlar, mütevellilerin vakıfla ilgili tasarruflarını kontrol etme ve gerektiğinde onlara vakıfla ilgili hususlarda danışmanlık yapma görevini üstlenen bir mercideydiler⁸⁹. Yani mütevellilerin idare ettiği vakıflar, nazırlar tarafından denetlenmekteydi. Devlet, yerel bazda denetleme yetkisini nazırlara vermiş olsa da kadılar vasıtasıyla vakıflar üzerinde merkezi bir denetim yapmaktaydı⁹⁰.

Sultan Osman Han Evkafı, adından da anlaşılacağı üzere bir sultan vakfı idi. Bu vakıf gibi, Osmanlı Devleti'ndeki tüm haremeyn ve selatin vakıfları darüssaade ağalarının nezaretine bırakılmıştı. Bu memurlar, kendileri adına gerekli olan tüm işleri yapmak üzere padişahlar tarafından atanan üst düzey yetkililerdi⁹¹.

Nazırlar, vakıf mahallinde yaptıkları incelemeler neticesinde gerekli gördükleri durumları merkeze iletmekteydiler. Örneğin 1691 yılında, Sultan Osman Han Evkafı'nda fiili olarak görev yapan Nazır Ahmed Ağa, vakfın gelir kaynaklarından olan bazı köyler hakkında merkeze bir arzda bulunmuştur. Arz metninde vakfa ait köylerde ikamet eden Nogay mirzalarının ve onlara bağlı olarak hareket eden zümrelerin, toprağı ekip biçmekle yani ziraat ile meşgul olduklarını ve zirai ürünlerden elde ettikleri hasılatın dörtte birini vakfa vermekle mükellef olduklarını açıklamıştır. Ancak söz konusu yılda vakfa ulaştırılması gereken hasılatın verilmediği, aynı zamanda Tatar askerlerinin vakıf köylerinde ikamet eden gayrimüslim halkı rahatsız ettikleri bilgisini de vermiştir. Bunun üzerine Kırım Hanı Saadet Giray Han'a gönderilen name-i hümayunda; vakfa ait olan meblağın derhâl ödenmesine ve Tatarların halka karşı olan tacizlerinin son bulmasına dikkat çekilmiştir⁹².

---

odun taşıyan gemiden 25 akçe alınmaktaydı. Yine geçit vergilerinin 8 bac olduğu görülmektedir. Tuna Nehri'nde avlanan balıkların 1/20'i vergi olarak devlete verilmekteydi. Hayvan vergilerine baktığımızda durum yine değişmemektedir. 1 koyundan 2 akçe, 100 koyundan 1 toklu; 1 domuzdan da 1 babka ücret alındığı zikredilmektedir. Bkz.: BOA, *TS. MA. e. 835/29*, s. 1-2. (27 Ocak 1688)

⁸⁹ H. M. Günay, "Vakıf", s. 478.

⁹⁰ Bahaeddin Yediöldüz, "Vakıf", *DİA*, 42 (2012), s. 485.

⁹¹ A. Arslantürk, K. Arslanboğa, "1668-1670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", s. 17.

⁹² BOA, A. *DVNS. MHM. d. 101*, s. 60, h. 190. (10-19 Mayıs 1691)

Darüssaade ağalarının nazırlık görevlerine karşın aldıkları belli bir ücret de vardır. Eldeki veriler, bu görevlilerin yevmi ya da aylık ücretleri hakkında bilgi vermese de yukarıda Tablo 3'te görüldüğü üzere, 18. yüzyılın neredeyse ilk çeyreğinde, yıllık olarak 2.500 kuruş almaktadırlar.

Sultan Osman Han Vakfı'nda müteveli yardımcısı ya da vekili olarak çalışan *kaim-makam* rütbesindeki görevliler de idari işlerden sorumluydular. Bunlar da tıpkı diğer idareciler gibi vakfın yönetimiyle ilgili her türlü işle ilgilenmekteydiler. Vakfın ekonomik manada sarsılmaması adına gerekli önlemlere başvurma konusunda kaim-makamların da yetki sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin 1699 yılında Tatar askerlerinden dolayı İsakçı ve çevresinde bulunan vakıf arazilerinde huzur ve güvenliğin sağlanması konusunda Kaim-makam İbrahim'in diğer devlet görevlileriyle hareket ettiği görülmektedir⁹³. 1702 yılında bahse konu vakıfta, vekil ve kaim-makam olarak görev yapan İbrahim Ağa'nın iskele, gümrük, bağ-bahçe, geçit, adet-i ağnam vs. gibi kalemlerden toplayarak vakfa aktardığı meblağ 8.263 akçedir⁹⁴.

1707 yılına gelindiğinde aynı makamda gördüğümüz Elmacı Ahmed Ağa tarafından vakıf dahilindeki kale ve camide görev yapanların ücretlerinin, vakfa gelir sağlayan köylerdeki hasılatlardan (27.330 kuruş) ödediğine dair bir muhasebe kaydı tutulmuştur⁹⁵.

*Cabıyan*⁹⁶, vakıf gelirlerini toplayan tahsildarlar için kullanılan bir terimdir⁹⁷. Vakfın büyüklüğüne göre vakıflara bir ya da birkaç tahsildar ataması yapılmaktaydı⁹⁸.

Kayyım; vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevliydi⁹⁹. 1758 yılında Sultan Osman Han Camii kayyımı Süleyman isimindeki şahıstır. Kayyım Süleyman, cami haziresi içinde bulunan Defterdar İbrahim Efendi'nin

⁹³ BOA, A. DVNS. MHM. d. 111, s. 42, h. 136. (29 Haziran- 8 Temmuz 1699)

⁹⁴ BOA., EV. HMM. d. 1209, v. 2b. (16 Ocak 1714)

⁹⁵ BOA., EV. HMM. d. 1493, v. 1b, 2/b, 2/a. (3 Nisan 1707)

⁹⁶ BOA, TS. MA. d. 8947, v. 1b. (10 Haziran 1668)

⁹⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, 17 (1983), s. 56.

⁹⁸ <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic3> (23.10.2021)

⁹⁹ B. Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", s. 57; İsmail Özmel, "Kayyım", *DİA*, 25 (2002), s. 107-108.

türbesinin bakımını ve günlük temizliğini yapmak, aynı zamanda türbenin etrafında bulunan fidanlara su vermek gibi işleri yapmak üzere, yevmi 1 akçe ile atanmıştır. Süleyman'ın ücreti Rumeli Vilayeti'nde İsmail Geçidi Kasabası sahillerinde bulunan dükkânların gelirlerinden ödenmekteydi¹⁰⁰.

Kala-i Cedid Neferleri ve Ücretleri

Tuna Nehri'nin güney yakasında bulunan İsakçı Kalesi namıdiğer Kala-i Cedid, diğer kalelerde olduğu gibi askeri kollara mensup çeşitli neferleri barındırmakta idi. Bunlardan yeniçeriler, yerel ücretli askerler ve yerel tımar sahipleri kaleyi korumakla yani *müstahfızlık* yapmakla mükelleftiler¹⁰¹. 40 müstahfızın¹⁰² bulunduğu kalede, merkezden belli bir süreyle gönderilen yeniçeriler, ortalar¹⁰³ halinde vazife yapmaktaydılar. Kalelerde muhafızlık yapan bu yeniçerileri yerli kullarından ayırmak için “odali yeniçeri” ifadesi kullanılmaktaydı¹⁰⁴.

Kala-i Cedid'de görevli olan “odali yeniçeri” grubuna, 1688 yılında birtakım atamaların yapıldığı görülmektedir. Mevcut atamalar ya görevlilerin ölümü ya görevi terk etmeleri ya da yeniden berat alma ihtiyacına binaen yapılmıştır. Mesela kalede ikinci odada görevli Yusuf bin Abdullah'ın müstahfızlığı bırakması sonucunda, yerine Hüseyin bin Ahmed'in yevmi 4 akçe ile 13 Ocak 1688 tarihinde vazifelenirildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁵. Bununla birlikte dördüncü odada müstahfız olan Mehmed bin Ahmed'in ölümüyle boşalan görev, 18 Nisan 1688'de Abdullah bin Mehmed'e yevmi 5 akçeyle tevcih edilmiştir¹⁰⁶. Yine Hasan

¹⁰⁰ BOA, AE. SMST. III, 40/2816. (3 Eylül 1758)

¹⁰¹ Gülgün Üçel Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İstanbul, 2010, s. 301. Osmanlı kaynaklarında müstahfız terimi aynı zamanda merdân-ı kal'a, kale erenleri, kale erleri ve hisar erleri şeklinde de ifade edilmektedir. Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Müstahfız”, *DİA*, 32 (2006), s. 109.

¹⁰² *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

¹⁰³ Yeniçeri ortaları hakkında bkz.: Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul, 2019, s. 73-76.

¹⁰⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İdari Teşkilâtından Kapukulu Ocakları Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, c. I, Ankara, 1988, s. 330; Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Müstahfız”, s. 109.

¹⁰⁵ BOA, TS. MA. e. 865/80, s. 2. (18 Nisan 1688)

¹⁰⁶ BOA, TS. MA. e. 865/80, s. 1. (18 Nisan 1688)

bin Şaban öldükten sonra, Süleyman bin Hasan yedinci odaya yevmi 4 akçe karşılığında müstahfız olmuştur¹⁰⁷.

Söz konusu kalede yarım asır önce de müstahfızlık görevinin hemen aynı ücretle yapıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin 21 Şubat 1623 tarihinde yevmi 4 akçe ile Mehmed bin Haydar¹⁰⁸ ve Yusuf bin Hüseyin Altıparmak'ın müstahfız olarak tayin edildikleri kayıtlıdır¹⁰⁹. Adı geçen görevlilerin maaşları, Sultan Osman Han Camii-i Şerifi Evkafı mahsulünden ödenmiştir¹¹⁰.

Kale erlerinin yani müstahfızların kumandanı olan *dizdar*¹¹¹, kale ile ilgili çeşitli işlerden sorumlu memurdur. Yeniçeri, cebeci, sipahi gibi kapıkulu ocakları neferleri arasından atamaları gerçekleştirilen dizdarlar, buldukları kazanın kadısına, sancak beyi ve beylerbeyine karşı sorumluydular. Sınır boylarındaki şehirlerin ve isyan çıkan yerlerdeki kalelerin savunulması dizdarın görevleri arasındadır¹¹².

16. yüzyılın ortalarından itibaren kale muhafazasında görülen *azebler*, maaşlı bir askeri sınıftır. Kale azeblerinin mevcudu, kalenin önemine göre değişkenlik göstermekte idi¹¹³. Evliya Çelebi, Kala-i Cedid'de 40 azeb bulunduğu bilgisini vermektedir¹¹⁴. Kalede görevli azeblerin yevmiyesi 5 akçeden hesaplanmıştır. Ödemesi Sultan Osman Han Camii-i Şerifi Evkafı gelirlerinden yapılmak üzere, 21 Şubat 1623 tarihinde Kala-i Cedid'e yevmi 5 akçe ile Mustafa bin Musa'nın azeb tayin edildiği bilgisi kayıtlıdır¹¹⁵.

Osmanlı kale kuvvetlerinden olan ve yerli kulu olarak da ifade edilen *beşliler* de Kala-i Cedid neferlerindedir. Her beş haneden bir kişi alındığı için bu adı alan beşliler, yöre halkından teşkil edilen hafif süvari grubundandır. Kaleleri korumanın yanında gerektiğinde akınlarda

¹⁰⁷ BOA, TS. MA. e. 865/84. (23 Mart 1688)

¹⁰⁸ BOA, YB. 04, 2/4, s. 2. (21 Şubat 1623)

¹⁰⁹ BOA, YB. 04, 2/6. (21 Şubat 1623)

¹¹⁰ BOA, YB. 04, 2/4, s. 2. (21 Şubat 1623); BOA, YB. 04, 2/6. (21 Şubat 1623)

¹¹¹ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

¹¹² Dizdar hakkında bkz.: Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar", *DİA*, 9 (1994), s. 480-481.

¹¹³ İdris Bostan, "Azab", *DİA*, 4 (1991), s. 312.

¹¹⁴ *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

¹¹⁵ BOA, YB. 04, 2/4, s. 1. (21 Şubat 1623)

bulunan¹¹⁶ beşlilerin maaşları, buldukları sancağın maliyesinden karşılanırdı. Beşli ağasının maiyetinde bulunan bu kuvvetlerin¹¹⁷ kaledeki mevcudu, 40 idi¹¹⁸.

Kalelerde görevli atlı askerleri ifade etmek için kullanılan *farisan*lara bakıldığında, bunların Osmanlı askeri teşkilatında genellikle sınır kalelerinde ve askeri üs niteliği taşıyan yerlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Görev yaptıkları kalenin önemine göre fârisân-ı evvel, sani ve salis şeklinde bölüklere ayrılan bu grubun çoğu ulufeli iken bir kısmı da tımar tasarruf etmekteydi. Ulufeli olanlar, görev yaptıkları eyaletin gelirlerinden aldıkları maaşla, tımarlı olanlar ise tasarruf ettikleri mukataa gelirleriyle geçinirlerdi¹¹⁹. Mühim bir üs olan Kala-i Cedid'in farisanlarından Mustafa bin Abdullah, yevmi 5 akçe almaktaydı. Adı geçen farisanın görev beratının kaybolmasıyla, 8 Nisan 1688'de bir görev güncellemesi yapılmıştır¹²⁰. Aynı kalede *farisan bayraktarı* olduğu belirtilen Mehmed bin Hasan'ın ölümüyle yerine Memi bin Hasan'ın ataması yapılmıştır. 13 Ocak 1688 tarihli bu atamada Memi bin Hasan'ın yevmiyesi 6 akçe olarak belirtilmiştir¹²¹. 21 Mayıs 1688 tarihinde farisan Memi bin Osman, 5 akçe yevmiye ile bayraktarlık görevine getirilirken, Memi bin Osman'dan boşalan görev de Şahin'e tevcih edilmiştir¹²².

Yukarıda adı geçen neferlerin haricinde *topçu*, *cebeci*, *lağımçı*¹²³ ve *martalos* adındaki kuvvetler de kalelerde görev yapmaktadırlar¹²⁴.

¹¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 2007, s. 60.

¹¹⁷ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askerî Kültürü Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji*, (Editör: A. Sefa Özkaya), 2019, s. 371.

¹¹⁸ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, c. 5/2, s. 487.

¹¹⁹ Abdülkadir Özcan, "Fârisân", *DİA*, EK-1 (2016), s. 442.

¹²⁰ BOA, *TS. MA. e. 865/83*. (23 Mart 1688)

¹²¹ BOA, *TS. MA. e. 865/80*, s. 3. (18 Nisan 1688)

¹²² BOA, *TS. MA. e. 765/1*, s. 11. (21 Mayıs 1688)

¹²³ Kale ve tabyaları ele geçirmek amacıyla, düşman kalelerinin bedenlerine varacak şekilde yer altında tüneller kazmak, açılan bu tünellere barut yerleştirmek ve düşman ordugahına zarar vermek için eğitilen askeri gruba verilen isimdir. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Filiz Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nin Yeraltı Savaşçıları: Lağımçılar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29/2 (Temmuz 2019), s. 385-408.

¹²⁴ Y. Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, s. 60.

Kala-i Cedid, aynı zamanda mehterhanenin bulunduğu bir kaledir. Bu bilgi, ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin Rumeli gezilerinde aldığı notlardaki *her gece kalede mehterhane çalmaktadır* ifadelerinden anlaşılmaktadır¹²⁵. Eski bir Türk ordu ve devlet geleneği olarak savaşlarda önemli roller oynayan mehterhane, kale muhasaralarında düşmanı uyutmamak amacıyla surların dibinde gece boyunca çalmaktadır¹²⁶. Askeri üs niteliğinde olan İsakçı Kalesi'nde her gece mehterhane sesinin duyurulmasının temelinde askeri cesaretlendirme, halka güven verme ve düşmanı korkutma eğilimi yatmaktadır. Özellikle de Tuna Nehri'nin kuzeyinde bulunan Eflak ve Boğdan voyvodalıkları ile yine aynı yönden gelen ve tehlike arz eden Kazak, Tatar ve Nogay halklarına karşı mehterhane önemli bir geri püskürtme aracı olabilir.

Ekonomik ve Sosyal Problemler

Osmanlı Devleti'nde vakıf statüsünde olan tüm yapıların varlıklarını devam ettirmeleri kesintisiz akarlarla bağlıydı. Bundan dolayı vakfın kurulduğu bölgede görevli olan devlet memurlarının, dirliliği ve düzeni sağlamaları gerekmektedir. Aksi halde birbiriyle bağlantılı olan ekonomik ve sosyal sorunlar belirmektedir.

Tuna Nehri'nin en stratejik yerlerinden birinde yer alan İsakçı, daha önce de ifade edildiği gibi konumu itibarıyla Osmanlı Devleti'nin Tuna'nın kuzeyindeki güçlerle yaptığı mücadelede sefer güzergahını oluşturmakta idi. Ancak bu durum İsakçı ve civarında yaşayan halkı olumsuz yönde etkilemekteydi. Nitekim Sultan IV. Mehmed döneminde yaşanan Osmanlı-Lehistan mücadelesi, bu duruma yerinde bir örnek teşkil etmektedir. 1673-1676 yılları arasındaki savaş, İsakçı ve çevre köylerdeki reayanın göç etmesine sebep olmuştur. Sultan Osman Han Vakfı'nın gelirlerini karşılamada önemli bir yer tutan bu bölgelerdeki halkın yer değiştirmesi, toprağın boş kalmasına ve yeterli mahsulün elde edilememesine dolayısıyla vakfın gelirlerinin azalmasına sebep olmaktadır. Serasker İbrahim Paşa'nın merkeze iletildiği arza karşılık, söz

¹²⁵ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, c. 5/2, s. 487.

¹²⁶ Geniş bilgi için bkz.: Nuri Özcan, "Mehter", *DiA*, 28 (2003), s. 545-549.

konusu halkın eski yurtlarına geri getirilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹²⁷.

Halkın emniyetinin sağlanması hususunda yaşanan zafiyetler, göç hadisesini tetiklemekteydi. Yine Tuna Nehri'nin kuzeyinde vakfa tahsis edilen yerler arasında olan Tımarava, Çerçeleş, Barta, Yeniköy, Kartal, Berenze, Babuiş, Girekul, Denizağa ve Hendek Derbend adlı köylerin Tatar askerlerinin hücumlarına maruz kalmaları ve bu hadiselerin sık sık yaşanması, sakinlerin buldukları yerleri terk etmelerine sebep olmuştur. Topraklarını bırakan köylüler, sınırları aşmış Boğdan tarafına geçmişlerdir. Burada Nogay Tatarı çiftliklerine ve Sultan kışlarına yerleşmişlerdir. Söz konusu akarların boş kalması, vakfın işleyişini önemli oranda etkilediğinden reyanın daha önce ikamet ettiği köylere dönmeleri için emir çıkarılmıştır. 1699 tarihli emir metninde vakfa ait geniş arazilerin güncellemesinin yapılmasına da dikkat çekilmiştir¹²⁸.

Reyanın can ve mal güvenliğini sebep gösterip toprağını terk etmesi ve göç ettiği yerden tekrar vatanına dönüş yapması uzun bir zaman dilimini kapsamaktaydı. Öyle ki yine Bucak tarafından gelen asilerin 1699 yılında vakfa ait Sîn, Vukaş, Manta, Brahsa ve Hendek köylerinde ikamet eden halkı taşkınlıklarıyla ayaklandırması üzerine, halk daha güvenli olacağı gerekçesiyle Prut Nehri üzerindeki Boğdan'a ait adalara yerleşmişti. Evkaf kayıtlarına göre Boğdan reyasından olmayan bu insanların, eski yerleşim yerlerine iadesi hususunda 1703 yılında Boğdan Voyvodası'na bir ferman yazılmıştır. Fermana yapılan baskınlara son verilerek, huzurlu bir ortamda nakillerin yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir¹²⁹.

Kuzeyden maruz kalınan bu yağma ve baskın hareketleri neticesinde, köylü halkın yeni yurt edindikleri yerlerde de başka problemlerle karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Bu problemler sebebiyle eski topraklarına dönmek için bazı çareler düşünülmüştür. Mesela daha önce Boğdan sınırlarına giderek Sultan kışlarına yerleşen halk, önceki

¹²⁷ Hans Georg Majer, *Das Osmanische "Registerbuch Der Beschwerden" (Şikâyet Defteri) Vom Jahre 1675*, Wien, 1984, v. 130-1a.

¹²⁸ İsakçı Naibi Mevlâna Abdüsselam'ın gönderdiği mektuba istinaden yazılmış fermanıdır. Bkz.: BOA, A. DVNS. MHM. d. 111, s. 42, h. 136. (29 Haziran- 8 Temmuz 1699)

¹²⁹ BOA, A. DVNS. MHM. d. 114, s. 204 h. 874. (6-14 Temmuz 1703)

gibi toprağı işleterek geçimlerini sağlıyordu. Ancak Boğdan Voyvodası, 1708 yılında bölgeyi zapt etmiş ve halkın yıllık mahsulatına da el koymuştu. Bu durumdan rahatsızlık duyan halk, hem söz konusu yıldaki mahsulatını almayı hem de eski yurtlarına dönmeyi talep eden bir arzı, Darüssaade Ağası Süleyman Ağa aracılığıyla merkeze bildirmiştir. Özi Valisi ve İsakçı Kadısı'na hitaben yazılan hüküm metninde, mahsulün bir kısmının halka verilmesi ve bu köylü halkın vatanlarına yeniden yerleşmeleri sürecinde kendilerine herhangi bir muhalif davranışta bulunulmaması konusunda gerekli ikazlar yapılmıştır¹³⁰.

Boğdan ve Eflak voyvodaları aslında kendileriyle sınır komşusu olan Osmanlı'ya karşı Kazak, Tatar ve Nogayları gizlice desteklemekteydiler. Zira bu halkların, Osmanlı sınırındaki köylere saldırmaları ve bir kargaşa ortamının doğması Eflak ve Boğdan beylerini harekete geçiren bir bahane olmaktadır. Öyle ki Boğdan sınırında, vakfa tahsis edilen bazı mahallerin, voyvodaların müdahalesine maruz kaldığı ve halkın çeşitli haksızlıklara uğradığına yönelik başka bir arz mektubu Darüssaade Ağası Mehmed Ağa tarafından merkeze bildirilmiştir. Özi Muhafızı Vezir Süleyman Paşa muhatap alınarak yazılan karşılık metninde; İsakçı'daki vakıf köylerinin ve çevresindeki göl, ada vs gibi alanların statülerinin aynı olduğu, reyanın bulunduğu bölgede zirai faaliyetlerini devam ettirmesi gerektiği, Boğdan tarafından da herhangi bir müdahaleye izin verilmemesi hususları üzerinde durulmuştur¹³¹.

Çeşitli söylemlerle halkın arasında oluşabilecek karışıklıkların da sosyal düzeni ve üretimi etkilemesi mümkündür. Örneğin İsakçı Kazası'nda ikamet eden Çınar Hüseyin adlı şahsın, birtakım sözlerle halkı tahrik ettiği ve bu durumun halk arasında bir kargaşa ortamını doğurabileceğine dair 21-30 Mayıs 1699 tarihinde Özi Valisi'ne ve Kılburun Kalesi Dizdarı'na bir hüküm gönderilmiştir. Hükümde bilhassa Sultan Osman Han Vakfı için toplanması gereken gelirlere bir zarar gelmemesine dikkat çekilmiştir. Bunun için de Çınar Hüseyin'in tutuklanıp Kılburun Kalesi'nde kalabent cezasına çarptırılması emredilmiştir¹³².

¹³⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d. 115, s. 623, h. 2779. (19-28 Temmuz 1708)

¹³¹ BOA, TK GM. d. 2203, v. 5b, 5a. (4 Ağustos 1663)

¹³² BOA, A. DVNS. MHM. d. 111, s. 511, h. 2355. (21-30 Mayıs 1699)

Sonuç

Devletler, egemen oldukları toprakları çeşitli eserlerle donatarak geçmişle gelecek arasında bir bağ kurarlar. Bu durum, onların sanatsal yönleri ve gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi verir. Her toplum kendi folklorik yapısına uygun eserler oluşturur. Bu eserler oluşturulurken, değer yargıları çığnımeden beklentilere karşılık vermek esastır. Bu bağlamda canlı bir örnek teşkil eden Balkan coğrafyası, Osmanlı medeniyetiyle tanıştıktan sonra farklı bir çehreye sahip olmuştur. Osmanlı Devleti, Rumeli'ye yerleşme aşamasında bir yandan Türk-İslam motifleriyle süslü şehirler, kazalar, kasabalar ve köyler oluştururken bir yandan da bu yerleşkeleri ve çevrelerini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden geliştirmiştir.

İhtiyaç duyulan hemen her noktada kale, cami, han, hamam, köprü, çeşme, sarnıç, su bendi, liman, deniz feneri, hastane vs. gibi sosyal, askeri, kültürel, sıhhi ve ticari yapılar inşa edildi. Tüm bunlar devletin teşebbüsünden ziyade, şahıslar tarafından yapıldı. Bunun iki ana sebebi vardır. Birincisi İslam inancına göre, kişi öldükten sonra amel defterinin açık kalmasını sağlayan sadaka-i câriye denilen hayır yapılarını oluşturmaktır. Bir diğeri de Osmanlı Devleti'nde özel mülkiyetin olmaması ve şahısların mallarının müsadere edilmesidir. Müsadere sistemi, her ne kadar devletin ilk yıllarında haksız kazançla zenginleşen kesime uygulanmış olsa da devam eden süreçte-19. yüzyılın ilk yarısına kadar- devlet kadrolarında bulunan tüm memurlar için uygulanmıştır. Zengin memurlar, ölümlerinin ardından aileleri mağdur edilmemek şartıyla tüm mallarına devlet tarafından el konulacağını bildikleri için mal varlıklarını hayır kurumlarına harcamayı uygun görmüşlerdir. Bu düşüncelerden hareketle sayısız vakıf eserler vücuda getirilmiştir.

Vakıf eserlerin büyüklüğü ve ihtişamı, onların finansörlüğünü üstlenen şahısların maddi durumuna göre değişmekteydi. Hanedan mensuplarının yaptırdığı vakıfların en görkemli yapıları teşkil ettiği düşüncesinin yanında, mütevazi yapıların varlığı da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda Sultan Osman Han Evkafı'nı da çok büyük yapı grupları içinde sayamayabiliriz. Her şeyden önce bir mütevellî tarafından idare edilmesi, onun çok büyük olmadığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte Genç Osman'ın muhtemelen devletin içinde bulunduğu

savaş halini de göz önüne alarak büyük harcamalara girişmekten kaçınması, vakfın daha büyük yapılmadığı kanaatini oluşturmaktadır.

Ancak vakıf yapıların boyutlarından ziyade ihtiyaca cevap verip vermemesi önemlidir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki sağ kol savaş güzergahında olan İsakçı'da, askeri bir yapının inşa edilmesi zaruri bir boşluğu kapatmıştır. Devletin varlığını hissettirdiği bu askeri üs, dosta güven düşmana korku salmaktaydı. Özellikle Tuna Nehri'nin öte tarafından gelen Kazak, Nogay ve Tatar akınlarıyla birlikte ara ara harekete geçen Eflak ve Boğdan beyleri, bölgede konuşlanmış güçler aracılığıyla püskürtülmüştür. Bu bağlamda Sultan II. Osman'ın İsakçı Kalesi ile bir savunma hizmeti verdiği söylenebilir.

Bu önemli hizmet, İsakçı ve çevresindeki yerleşim yerlerinden alınan aynı ve nakdi gelirlerle devamlılık arz etmekteydi. Elde edilen vakıf gelirlerinin bir bölümü okul harcamaları, cami ve kale masrafları ile bunların çalışanlarına diğer bölümü de haremeyn vakfına gitmekteydi.

Vakıf eserler, kuruldukları yerlerin silüetini değiştirmenin yanında çevresindeki mahalleri şenlendirme gibi bir özelliğe de sahipti. Kurulan vakıf köylerine yaptırılan iskanlar, ekonomik olarak toprağın işletilmesine olanak sağlamaktaydı. Böylece köylü reaya bir yandan geçimini sağlamış, diğer yandan da vakfı yaşatmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

**Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (Osmanlı Arşivi) (BOA)
Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicillatı Mühimme Defterleri (A. DVNS.
MHM. d.)**

No: 101, 110, 111, 114, 115.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri (TS. MA. d.)

No: 1193, 8947.

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakları (TS. MA. e.)

No: 155/33, 437/48, 765/1, 835/29, 865/80, 865/83, 865/84.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.)

No: 4964.

Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri (EV. HMMH. d.)

No: 1156, 1209, 1493.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defterleri (TK. GM. d.)

No: 2203.

Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB. 04)

Dosya No/Defter No: 2/4, 2/6.

Ali Emiri Tasnifi (AE.)

Mustafa II (SMST. II.)

Dosya No/Gömlek No: 125/13820, 136/15110.

Ahmed III (SAMD. III.)

Dosya No/Gömlek No: 101/70551, 152/14948.

Mahmud I (SMHD. I.)

Dosya No/Gömlek No: 61/3895, 244/19870.

Osman III (SOSM. III)

Dosya No/Gömlek No: 35/2512, 47/3385.

Mustafa III (SMST. III.)

Dosya No/Gömlek No: 40/2816, 280/22474.

Cevdet Tasnifi (C.)

Cevdet Evkaf (C. EV.)

Dosya No/Gömlek No: 485/24515.

Haritalar (HRT. h.)

No: 37, 42.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Raşid, *Tuna Nehri Kıyılarında Köy ve Kasabalar Hakkında Bir Risale*, 1798. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC_Yz_K0138)

Akbulut, İlhan, "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", *Vakıflar Dergisi*, XXX (2007), s. 61-72.

Altındağ, Ülkü, "Dârüssaâde", *DİA*, 9 (1994), s. 1-3.

Arslantürk, Ahmet- Kadir Arslanboğa, "1668-1670 (H. 1079-1080) Yıllarında Dârüssaâde Ağası Nezâretindeki Vakıflarla İlgili Bazı Arşiv Kayıtları", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 34 (Spring II 2015), s. 15-39.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, (Yayına Hazırlayanlar: Ersin Kırca, Vahdettin Atik, Resul Köse, Kemal Gurulcan, Muzaffer Albayrak, Kevser Şeker), İstanbul, 2016.

Aybet, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İstanbul, 2010.

Bostan, İdris, "Azeb", *DİA*, 4, (1991), s. 312-313.

Bozkurt, Giray Saynur, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı", *Karadeniz Araştırmaları*, 5/17 (Bahar 2008), s. 1-31.

Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (1947), s. 483-511.

Çakır, Baki, "Kese", *DİA*, Ek-2 (2019), s. 42-43.

Çetin, Cemal, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Rumeli'de Osmanlı Yol Sistemi", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar I*, (Editörler: Alaattin Aköz, Slobodan Ilić, Doğan Yörük, Danko Leovac), 2020, s. 135-151.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, "Müstahfız", *DİA*, 32 (2006), s. 109-111.

Emecen, Feridun, "Halil Paşa Yurdu", *DİA*, 15 (1997), s. 326-327.

Emecen, Feridun, "Osman II", *DİA*, 33 (2007), s. 453-456.

Ergenç, Özer, *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul, 2013.

Evlîyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Akkırman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovenya – Tokat – Üsküp*, c. 5/2, (Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman), İstanbul, 2010.

Gökbilgin, M. Tayyib, *XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsi Vakıflar-Mülkler- Mukataalar*, İstanbul, 1952.

Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *DİA*, 42 (2012), s. 475-479.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara, 2007.

Hitchins, Keith, "Kazaklar", *DİA*, 25 (2002), s. 131-132.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna'da Osmanlılar Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004.

Karahan, Ali, "Tuna Nehri ve Kıyılarındaki Yerleşim Yerleri Hakkında XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kaleme Alınan Bir Risale (Değerlendirme ve Çeviri Metin)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 45 (2021), s. 1-34.

Karpat, Kemal H., "Dobruca", *DİA*, 9 (1994), s. 482-486.

Kaya, Perihan Hazel, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Vergiye İlişkin Göstergeler Çerçevesinde Taşra-Merkez İlişkisi: Konya Örneği", *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, 114 (2020), s. 327-352.

Kayapınar, Ayşe, “Bulgaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Editörler: Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik, Serkan Yazıcı), 1 (2013), s. 313-333.

Kocaoğlu, Burak, “Osmanlı Devleti’nde Bazı Önemli Sivil ve Askeri Yapıların Aydınlatılması”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III/6 (Ekim 2018), s. 89-95.

Koçu, Reşad Ekrem, *Yeniçeriler*, İstanbul, 2019.

Kolodziejczyk, Dariusz, “Hotin”, *DİA*, 18 (1998), s. 253-254.

Köç, Ahmet, “XV-XVII. Yüzyıllarda Silistre’de Su Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S. 49 (Haziran 2018), s. 9-20.

Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, 2019.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara, 2020.

Majer, Hans Georg, *Das Osmanische “Registerbuch Der Beschwerden” (Şikâyet Defteri) Vom Jahre 1675*, Wien, 1984.

Mototolea, Aurel- Andreea Andrei, “Urban Structures and Commercial Life in Ottoman Dobrudja (16th- 18th Centuries)”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri 2*, (Editörler: Zafer Gölen, Abidin Temizer), 2017, s. 519-568.

Murgescu, Bogdan, “İsakça”, *DİA*, 22 (2000), s. 489-490.

Oğuzoğlu, Yusuf, “Dizdar”, *DİA*, 9 (1994), s. 480-481.

Oğuzoğlu, Yusuf, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Belgrad Şehrinin Gelişmesine Osmanlı Düzeninin Katkıları (1526-1688)”, *Osmanlı İdaresinde Balkanlar II*, (Editörler: Alaattin Aköz, Slobodan Ilić, Doğan Yörük, Danko Leovac), 2020, s. 101-132.

Özcan, Abdülkadir, “Fârisân”, *DİA*, EK-1 (2016), s. 442.

Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Devleti’nin Askeri Teşkilatı”, *Hunlar’dan Günümüze Türk Askerî Kültürü Tarih, Strateji, İstihbarat, Teşkilat, Teknoloji*, (Editör: A. Sefa Özkaya), 2019, s. 345-377.

Özcan, Nuri, “Mehter”, *DİA*, 28 (2003), s. 545-549.

Özmel, İsmail, “Kayım”, *DİA*, 25 (2002), s. 107-108.

Öztuna, Yılmaz, *Sultan Genç Osman- Sultan IV. Murad Radikal İslahatçı ve Kardeşi Asrın En Büyük Askeri*, İstanbul, 2008.

Öztürk, Nazif, “Mütevelli”, *DİA*, 32 (2006), s. 217-220.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, İstanbul, 2004.

Pitcher, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası*, (Çeviren: Bahar Tırnakçı), İstanbul, 2019.

Ricaud, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, Ankara, 2012.

Sahillioğlu, Halil, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul, 1965.

Sahillioğlu, Halil, *Kuruluştan XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme*, İstanbul, 1958.

Sümer, Faruk, "Tatarlar", *DİA*, 40 (2011), s. 168-170.

Tabakoğlu, Ahmet, "İmdâdiyye", *DİA*, 22 (2000), s. 221-222.

Tabakoğlu, Ahmet, "Tekâlif", *DİA*, 40 (2011), s. 336-337.

Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.

Thorpe, Nick, *The Danube a Journey Upriver from The Black Sea to The Black Forest*, New Haven and London, 2013.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara, 2020.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı İdari Teşkilâtından Kapukulu Ocakları Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, c. I, Ankara, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, c. III/1, Ankara, 1995.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, 2011.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf İstihlaları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, 17 (1983), s. 55-60.

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *DİA*, 42 (2012), s. 479-486.

Yıldırım, Filiz, "Mühimme Defterleri'ne Göre Osmanlı Devleti'nde Şarap", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/1 (Ocak 2021), s. 495-514.

Yıldırım, Filiz, "Osmanlı Devleti'nin Yeraltı Savaşçıları: Lağımçılar", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29/2 (Temmuz 2019), s. 385-408.

Yıldırım, Filiz, "Osmanlı İdaresinde Tuna Nehri'nde Bir Ekonomik Unsur: Balıkçılık", *Osmanlı Devleti'nde Nehirler ve Göller 1*, (Hazırlayanlar: Şakir Batmaz, Özen Tok), 2015, s. 327-347.

Yıldırım, Filiz, *1856 Tarihli Bir Risâle Işığında Tuna Nehri'nin Tarihi Coğrafyası ve Jeopolitiği*, İstanbul, 2019.

Yıldırım, Filiz, *Nazlı Tuna'nın İnce Donanması (18. Yüzyıl)*, İstanbul, 2019.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 3, (Çeviri: Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2011.

Online Kaynaklar

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic3> (23.10.2021)